10 kop.

78 175

«LOOMINGU»
RAAMATUKOGU

JAMES
BALDWIN

Keegi ei tea minu nime

Nr. 14 1966

„LOOMINGU“ RAAMATUKOGU
Nr. 14 (438) 1966

JAMES BALDWIN

Keegi ei tea minu nime

INGLISE KEELEST TÕLKINUD
ENN SOOSAAR

KIRJASTUS „PERIOODIKA“
TALLINN

T
B 08

Tõlgitud teostest:

James Baldwin
Nobody Knows My Name
More Notes of a Native Son
A Dell Book
(New York, 1964)
ja
James Baldwin
The Fire Next Time
A Dell Book
(New York, 1964)

Toimetaja O. Samma
Toimetuse kolleegium: V. Beekman, V. Ilus, O. Jõgi, U. Laht, O. Ojamaa ja R. Sirge
Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 492-54; 407-82.

Trükkimisele antud 4. IV 1966. Trükiarv 21 000. Leningradi M. Gorki nim. Paberivabriku trükipaber nr. 3 84×108, 1/32. Trükipoognaid 1,75. Formaadile 60×90 kohaldatud trükipoognaid 2,94. Arvestuspoognaid 3. MB-02462. Tellimise nr. 837.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 10 kop.

На эстонском языке
Библиотека «Лооминг» № 14 (438)
Джеймс Болдуин
Никто не знает моего имени
Перевод с английского

JAMES BALDWIN,

tänapäeva Ameerika andekamaid ja loetavamaid neegerkirjanikke, sündis 1924. aastal New Yorgis Manhattani saarel asuvas neegrilinnaosas Harlemis. Seitsmeteistkümneaastaselt lahkus ta kodunt ja alustas «äri- ning töösturmaailmaga võitlust» oma igapäevase leiva eest. 1945. aastal saadud esimene kirjanduslik stipendium määras lõplikult kindlaks tuleviku missiooni, kuigi asuda kirjutama «tähendas seda, et ma ikka rohkem ja rohkem kirjutasin ja ikka vähem ja vähem sõin». Kahekümne nelja aastaselt emigreeris ta oma tolleaegse suure kirjandusliku eeskuju Richard Wrighti jälgedes Pariisi, ilmse kavatsusega hüljata alatiseks maa, kus valge mees oli tema edasipüüdmistele seadnud ületamatuna näivad tõkked. Erinevalt Wrighti omast ei jäänud Baldwini pagulaspõlv siiski eluaegseks. Ajapikku kasvas kirjaniku veendumus, et «see maailm, kus me elame, on meie loodud, ja meil endil tuleb ta ümber luua». Pärast üheksaaastast Euroopas viibimist saabus ta Ühendriikidesse tagasi, kus temast sai õige pea tõusuteed sammuva neegrite vabadusvõitluse silmapaistvamaid tribuune. Ütlematagi on selge, et mitmete pessimistlike kontseptsioonide hülgamine ja aktiivne osavõtt vabadusliikumisest ei jätnud Baldwinile kui kirjanikule viljastavat mõju avaldamata.

«Ma hakkasin romaane kokku seadma umbes samal ajal, kui ma lugema õppisin.» Esimene kirjatükk (muide lühijutt Hispaania revolutsioonist) pääses trükki, kui autor oli kaheteistkümne aastane. Esimese avaldatud raamatuni aga jõudis Baldwin alles 1953. aastal Euroopas. Selleks oli romaan «Mine, kuuluta seda mäe otsast» (Go Tell It on the Mountain), lugu neljateistkümneaastasest Harlemi poisist, kelles on tärkamas mäss (paljus veel alateadlik) selle kitsa elutee vastu, mille on «valinud» ennast pettev võõrasisa. Järgmine romaan «Giovanni tuba» (Giovanni's Room, 1956) kannab ilmset emigratsiooniperioodi pitserit. Tegelasteks on valged ameeriklased

Pariisis, probleemiks armastus — mehe ja naise ning mehe ja mehe vahel. Kirjaniku esituses ootab armastust ees paratamatu ja traagiline karilejooks.

Kõige mahukam, kõige tiraažikam ja kõige raevukam on kolmas romaan «Mingi teine maa» (Another Country, 1962). Ameerika kirjanik Henry James ütles kunagi umbes nii: kõik see, millest neeger mõtleb, mida ta tunneb, mida ta tahab, mille poole ta püüdleb, on tunnetamatu saladus. Kõik see on läbiuurimata piirkond, mingi teine maa. Seda «mingit teist maad» tutvustabki Baldwin oma romaanis, mille peategelasteks on neegermuusikud ja valged liberaalid 50-ndate aastate keskpaiku New Yorgis. Astla teravik on suunatud kehtiva segregatsiooni vastu, mis moonutab fataalse paratamatusega igasugused inimestevahelised suhted. Ühiskonnas, kus ühte osa inimestest ei peeta inimesteks, ei virele, kannata ega lähe hulluks mitte ainult neegrid: samasugused õnnetud, rahuldamatud, meeleheitele ja segadusse viidud on ka valged. Nii kaua kui neegreid vangis peetakse, nii kaua ei ole võimalik ka valgete inimeste vabanemine.

Baldwin on kirjutanud samuti lühijutte ja näidendeid. 1964. aastal ilmunud «Blues mister Charlie'le» (Blues for Mister Charlie) esitati kuuldemänguna ka Eesti Raadios; pealkirja all «Laul valgele mehele» võisid tallinlased seda näidendit 1965. aasta kevadel näha Helsingi teatri külalisetendusena.

Ent küllap suuremat kuulsust ja tunnustust kui ilukirjanduslikud tööd on Baldwinile toonud tema andekas, probleemiderohke ja keevaline publitsistika. Esikkogule «Selle maa poja ülestähendused» (Notes of a Native Son, 1955) järgnesid kaks bestsellerina levinud kogumikku: «Keegi ei tea minu nime» (Nobody Knows My Name, 1961) ja «Järgmine kord on tuli lahti» (The Fire Next Time, 1963). Meie õhukese valimiku viis esseelaadilist kirjutist, mis paratamatult saavad esindada vaid kirjaniku publitsistika ühte, ehkki kõige olulisemat tahku, pärinevad kahest viimati nimetatud kogust.

Kummaline küll, aga seni on eesti keeles «neegriküsimuses» sõna antud peaaegu eranditult valgetele kaastundeavaldajatele (Harriet Beecher Stowe' «Onu Tomi onnikesest» Harper Lee romaanini «Tappa laulurästast...»). Mõistagi ei esinda Baldwini seisukoht kõikide neegrite seisukohti, sest kaasaegne neegriliikumine

on kaugel homogeensusest. Kui kirjanik oma õiglases ägeduses mõnikord kipubki üht või teist probleemi ühekülgsena käsitama, on ometigi tõsi, et pärast Baldwini lugemist näeme neegreid kaasaegses Ameerikas hoopis teiste silmadega ja mõistame rassisuhete keerukust ning rassivaenu võikust hoopis sügavamalt. Sest asja valgustab mees, kes on segregatsiooni omal nahal tunda saanud, ja teeb seda meistrisulega.

Kümme aastat tagasi kirjutas James Baldwin: «Ma armastan süüa ja juua, ma armastan vaielda inimestega, kelle seisukohad ei erine minu omadest liiga põhjalikult, ja ma armastan naerda. Mulle ei meeldi boheemlus ega boheemlased, mulle ei meeldi inimesed, kelle elu eesmärk on nauding, ja mulle ei meeldi inimesed, kes on iga asja juures tõsised. Mulle ei meeldi inimesed, kellele mina meeldin sellepärast, et ma olen neeger, ega meeldi inimesed, kelles seesama ebaoluline tõsiasi tekitab põlastust. Ma armastan Ameerikat rohkem kui ühtegi teist maad maailmas, ja just sellepärast nõuangi ma endale õigust teda ikka ja alati kritiseerida. Ma arvan, et kõik teooriad on kahtlased, et ka kõige kenamad põhimõtted tuleb modifitseerida või koguni kummutada, kui seda nõuab elu, ning et seepärast peab igaüks leidma oma moraalse keskpunkti ja maailmast läbi minema lootusega, et see keskpunkt teda õigel teel hoiab. Mul on palju kohustusi, kuid ükski neist ei ole suurem kohustusest vastu pidada, nagu ütleb Hemingway, ja oma töö ära teha. Ma tahan olla aus inimene ja hea kirjanik.»

E. S.

ÜHE MÕELDAVA ROMAANI KONDIKAVA

Kõne[1]

Juba kaks päeva oleme rääkinud kirjutamisest, mis on üpris hulljulge tegu, ja nii võtan minagi täna õhtul julguse kokku ning teen, nagu asuksin ma teie juuresolekul romaani kirjutama. Ma kavatsen täna õhtul pisut oma minevikus sorida — mitte küll sellepärast, et see on minu minevik, vaid pigem selleks, et kasutada oma minevikku romaani aineks. Seda tehes püüan ma — nii hästi-halvasti, kui see mul õnnestub, — oma kogemusi teie omadega kõrvutada ja välja selgitada, kas ning missugused jooned meid ühendavad, hoolimata kõikidest ilmsetest erinevustest, millest osa on välised, osa sügavale ulatuvad, enamik aga põhineb eksiarusaamadel. Allpool me tuleme selle juurde, ma mõtlen nende eksiarusaamade juurde tingimata tagasi, praegu aga tahan ma teid hoiatada, et ma ei taotlegi olla eelarvamustevaba. Ma olen veendunud, et on olemas midagi, mis ühendab kõiki kohalviibivaid ameeriklasi, ehkki ma ei oska öelda, mis asi see on. Kui ma peaksin teist kedagi kohtama mõnel teisel maal, Inglismaal, Itaalias, Prantsusmaal või Hispaanias, on igale kõrvalseisjale korrapealt selge (kuigi see ei pruugi selge olla meile), et meie vahel on midagi ühist, midagi, mis ei seo omavahel vist küll mitte ühegi teise rahva liikmeid.

Oletame, et ma tahan kirjutada romaani inimestest või vähemalt mõnest inimesest, kellega ma koos olen üles kasvanud, ja kuna me nagunii ainult mängime, oletame, et sellest tuleb üsna pikk romaan. Ma tahan jälgida nende inimeste elu peaaegu sellest momendist peale, kui nad maailmavalgust nägid, mingi pöördepunktini, olgu selleks

[1] Peetud 22. okt. 1960 San Francisco State College'is ajakirja «Esquire» kolmandal aastasümpoosionil, mille üldteemaks oli «Kirjaniku osa Ameerikas». Tõlk.

siis abiellumine või lapse sünd või surm. Ja iseennast tahan ma nendele inimestele nii vähe peale suruda kui võimalik. See tähendab, et ma ei taha ei neile ega lugejale ette seletama hakata, mida nende elu illustreerib või mis on nende elu tõukejõud, vaid loodan nende elu uurides panna nad ise minule ja lugejale oma elu mõtet avama.

Muidugi, ma tean, et see on täiesti võimatu. See tähendab — ma tean, et minu tegelasi juhib minu vaatekoht elu suhtes ja et selleks ajaks, kui ma romaani alustan, on mulle mingil määral juba selgeks saanud, mis on mu romaani funktsioon või mida ta peab ütlema või endast kujutama. Aga ma olen ameerika kirjanik, ja sellepärast — olgu minu vaatekoht ja kavatsused missugused tahes — saab minu aine ja minu materjal olla ainuüksi käputäis inkoherentseid inimesi inkoherentsel maal. Seejuures ei käsita ma inkoherentsust hoopiski mitte pinnapealselt; mida ma selle all mõtlen, sellest tuleb juttu hiljem.

Niisiis, kes on need inimesed, kes täidavad mu minevikku ja näivad valju häälega nõudvat, et neist kirjutataks? Ma sündisin ühel väga laial avenüül Harlemis, linnaosas, mida tollal nimetati Urkaks, praegu aga nimetatakse Narkomaaniide Urkaks. Need olid kahekümnendad aastad, ja kui ma ellu astusin, toimus parajasti midagi, mida nimetati neegrirenessansiks; tolle aja üleelanute hulgas on kõige silmapaistvam kuju mr. Langston Hughes[1]. Neegrirenessanss on elegantne termin, mis tähendab tegelikult seda, et nendel aastatel avastasid valged neegrites lisaks laulmise ja tantsimise oskusele näitlemise ja kirjutamise oskuse. Paraku oli selle renessansi iga lühike. Õige pea jõudsid kätte kriisiaastad ja kunstimeelne neeger ehk õilis metslane pidi oma koha loovutama uuele, sõjakale neegrile. Möödaminnes tahaksin ma teie tähelepanu juhtida asjaolule, mis minu arvates seda väärib, ja nimelt: siinse maa ettekujutus neegrist (millel neegriga ei ole suurt midagi tegemist) on alati ja hirmuäratava täpsusega peegeldanud siinse maa enese meeleolusid. Käes oli «džässiajastu», nagu te mäletate. See oli F. Scott Fitzgeraldi[2] aeg,

---

[1] James Langston Hughes (s. 1902) — neegerkirjanik ja folklorist. Tõlk.

[2] Francis Scott Key Fitzgerald (1896—1940) — ameerika kirjanik. Tõlk.

Josephine Baker[1] oli just Prantsusmaale läinud, Mussolini oli just Itaalias võimule tulnud, Saksamaal sepitses üks isevärki mees vandenõusid ja kirjatükke, ja issand ise teab, mis mõtteid varjas Lumumba ema pea. Ja kõik need asjad ja veel miljon muud, mis on kirjanikule praegu teada, kuid ei olnud teada tema tegelastele, pidid paratamatult avaldama kohutavat mõju nende elule.

Üks kuju seisab tänase päevani mu vaimusilme ees, aga miks, seda ma ei tea. Kuigi ta ei tohiks olla esimene isik, keda ma mäletan, paistab ta isa ja ema kõrval seda siiski olevat — umbes niisama vana mees, kui mina praegu olen, kes tuleb taarudes meie tänavat pidi üles, ise nii purjus, et ähvardab iga hetk pikali kukkuda. Küllap oli laupäev ja ma istusin akna all ja küllap oli talveaeg, sest ma mäletan, et tal oli seljas must mantel — mantel, mis oli eest lahti. Ta komberdas kõrge raudtara ääres, mille varvad olid teravate otstega, ja kukkus ja lõi oma pea vastu üht varba ja siis oli ta nägu üleni verega koos ja teda piiras lastesumm, kes teda mõnitas ja narris. Ja see on kõik, mis ma mäletan, aga miks ma teda mäletan, seda ma ei tea. Teda meenutasin ma vaid ühel põhjusel: ma tahtsin illustreerida tõsiasja, et kuigi meie, kirjanikud, paistame nii mõnigi kord olevat kõikvõimsad ja kõikteadjad, olen mina, oleme meie kõik sellel tasapinnal, kust võrsub tõeline, kujutlusvõimet nõudev töö, tegelikult täiesti abitud ja asjatundmatud. Aga see kuju on tähtis sellepärast, et tal on oma koht minu romaanis. Teda ei saa välja jätta. Minu kirjanikukujutluses on tal selleks liiga tähtis koht.

Ja siis mäletan ma mõistagi kirikurahvast, sest ma olen niisama hästi kui kirikus sündinud, ja tundub, et suurem osa minu lapsepõlvest möödus kirikus, kus ma abitult kellegi süles istusin ja iga kord, kui ma tukkuma jäin, mida juhtus tihti, vastu pead sain. Mulle ajasid need vennad ja õed hirmu peale, sest kõik nad olid, või nad tundusid mulle vähemalt väga vägevad. Siiski oli mul ka üks liitlane, minu vend, kes ei olnud küll kuigi usaldusväärne liitlane, sest mõnikord anti mulle tema tükkide eest kere peale ja mõnikord anti talle minu tükkide eest kere peale. Aga meid liitis ühte vaen diakonite ja diakonisside ja ekstaa-

---

[1] Josephine Baker (s. 1906) — populaarne neegertantsija ja -laulja. Tõlk.

sis kargavate usuõdede ja meie oma isa vastu. Ja üheks põhjuseks oli see, et meil oli alati kõht tühi, tema aga kutsus igal pühapäeval kõik need inimesed meie majja lõunasöögile ja meie pidime siis köögis jääkasti kõrval istuma ning vesise suuga pealt vaatama, kuidas singid ja kanapraed ja küpsised vagade põhjatusse kõhtu kadusid.

Siiamaani paistab selle kirjutamata ja võib-olla ka kirjutamatu romaani visandamisega kõik korras olevat. Alguse visandite järgi võime juba ette aimata, missugune pikk, hale ja armas romaan sellest tuleb. Te teate ju neid sentimentaalsusest nõretavaid romaane, kus iseendasse ja oma lapsepõlve armunud kirjanik minevikku vaatab. Ma arvan siiski, et meil tuleb siinkohal lühike lõpp teha, sest meil puudub vajadus uue «Brooklynis kasvab üks puu»[1] järele ja me saame väga hästi hakkama, kui jääb kirjutamata uus «Süda on üksildane jahimees»[2]. Meie mõttekujutluslikku raamatut ei saa neisse raamidesse suruda. Sest kui naeruväärsena see ka ei kõla, too nähtamatu sakslane, kes alles türmis istus, hakkab peagi mõjutama meie inimeste elu. Bostonis ootavad kaks itaallast elektritooli[3], Scottsboros on tulemas kohtulavastus, mis annab kommunistlikule parteile kätte võikad trumbid.[4] Ühe sõnaga, neid sotsiaalseid tõsiasju, millega inimesed — inimesed, keda ma mäletan, — teadlikult või ebateadlikult võitlesid, ei saa romaanist välja jätta, võltsimata seejuures nende elukogemusi. Sellel kõigel aga — ja see on väga tähtis — on mingil määral tegemist minu mälus püsiva

---

[1] «A Tree Grows in Brooklyn» (1943) — Brooklynist pärit romaani- ja näitekirjaniku Betty Smithi (s. 1904) romaan. Tõlk.

[2] «The Heart Is a Lonely Hunter» (1940) — naiskirjanik Carson McCullersi (s. 1917) esikromaan. Tõlk.

[3] Mõeldud on itaalia päritoluga streigijuhte Nicola Saccot (s. 1891) ja Bartolomeo Vanzettit (s. 1888), kes, süüdistatuna saapavabriku kassiiri mõrvas, mõisteti 1921. aastal surma. Tuvastamata süütõendite põhjal väljakuulutatud kohtuotsus, mida olid ilmselt mõjustanud kohtualuste radikaalsed vaated, kutsus esile ülemaailmseid proteste. Sellest hoolimata hukati mõlemad pärast kuueaastast viivitust 22. augustil 1927. aastal Bostonis. Tõlk.

[4] Scottsboro — linn Alabama osariigis, kus üheksa neegripoissi mõisteti 1931. aastal valge tüdruku oletatava vägistamise pärast elektritoolile. Liberaalide protestivõitlus selle ebaõiglase kohtuotsuse tühistamise eest lõppes nelja süüdimõistetu vabastamisega 1937. aastal; ülejäänud pääsesid vanglast 1950. aastal. Tõlk.

pildiga kukkuvast, piinatud, verd jooksvast purjus mehest, kellest ma eespool rääkisin. Kes ta on ja mida ta tähendab?

Edasi ma mäletan, mäletan rohkem kui midagi muud, poisse ja tüdrukuid tänaval. Poisse ja tüdrukuid tänaval, koolis, kirikus. Ma mäletan, et alguses tundsin ma ainult neegreid, kui mitte arvestada üht juudipoissi, ainukest valget poissi neegrite algkoolis, kes oli siin säilinud omaaegse Harlemi jäänukina, ja et meie kõrval elas üks itaallasest puuviljakaupmees, kelle pojaga ma võitlesin üle kõik Abessiinia sõja lahingud. Sest ärge unustage, et me kavandame romaani ja et Harlem kogu aeg pidevalt muutub: õige pea ei ole seal enam ühtegi valget, ja ka see avaldab minu tegelastele oma mõju.

Ja nüüd siis teistest inimestest. Oli üks poiss, meie kiriku liige, kes usust taganes, see tähendab, tegi tutvust seksuaaleluga ja hakkas suitsetama, ja seepärast heideti ta välja kogukonnast, kus ta oli üles kasvanud, sest ka Harlem on oma kogukondadeks jagunenud. Ma usun siiamaani, et üheks tema surma põhjuseks oli see väljaheitmine. Igal juhul suri ta poolteist aastat pärast kirikust väljaviskamist tuberkuloosi.

Ja oli üks tüdruk, üks väga kena tüdruk. Ta oli ühe diakonissi õetütar. Peale selle oli ta minu tüdruk. Me olime tollal väga noored, me kavatsesime abielluda ja laulsime, palvetasime ning kargasime alati koos, ja mõtlesime, et meie elu kestab igavesti nii. Aga ühel päeval püüti ta Lenox Avenue'lt kinni, kus ta öösärgi väel karjus ning needis, ja ta viidi ühte raviasutusse, kus ta on tõenäoliselt veel praegugi.

Aga selleks ajaks oli minust saanud suur poiss ja juttu tuleb nüüd minu vendade sõpradest, minu noorematest vendadest ja õdedest. Mina olin tantsinud Duke Ellingtoni järgi, nemad tantsisid Charlie Parkeri järgi, mina olin õppinud džinni ja viskit jooma, nemad teadsid, mis on marihuaana ja süstlanõel. Ma ei hakka seda nimekirja pikendama. Aga ma ei mäleta kuigi paljusid, kes eluga pääsesid. Peamiselt mäletan ma neid, kes hukkusid. Siinkohal tahaksin ma teile uuesti meenutada seda meest, kellest ma rääkisin alguses ja kes pidevalt kollitab minu kirjanikukujutlust. Kirjaniku kujutlusest sõltub aga tema materjali saatus.

Betty Smithi ja Carson McCullersi ainevalla oleme niisiis seljataha jätnud, päris seljataha aga ei ole me veel

jätnud James T. Farrelli[1] või Richard Wrighti[2] aine-valda. Lähme pisut edasi. Peagi jõudis kätte Harlemist lahkumise aeg. Maha jäid kõik diakonissid, kõik õed, kõik kirikud, kõik tamburiinid; ja ma leidsin end või õigemini põrkasin kokku valgete maailmaga. Ma seisin vastamisi sellesama valgete maailmaga, mis ühe jõuna oli minu saatust mõjutanud tollest ajast peale, kui ma maailmavalgust nägin. Ja minu arvates on tähtis teada, kust tulid need inimesed, kellest ma praegu räägin, ja kust nad võtsid oma eriskummalise moraalikoodeksi? Mis oli selle lähtekohaks? Mida see neile tähendas? Millest see välja kasvas? Mis ülesanne oli sellel täita ja miks see siin sündis? Miks nad elasid seal, kus nad elasid, ja mis mõju see neile avaldas? Küsimused, millele sotsioloogid katsuvad asjatult vastust leida ja mille puhul ükski küsitlusleht ei too meile selgust. Ehkki me praegusel ajal kipume vastupidist uskuma, on inimestega manipuleerimisel omad piirid. Avastanud näiteks, et kolmkümmend tuhat neegrit, hiinlast, puertoriikolast või ükskõik keda on või ei ole süüfilises, on või ei ole töötud, arvame, et me oleme sellega neegrite, hiinlaste või puertoriikolaste kohta midagi teada saanud. Tegelikult see nii ei ole. Tegelikult ei ole me midagi olulist teada saanud, sest inimesi ei saa niimoodi käsitleda.

Igatahes arvasin ma alguses, et valgete maailm erineb tohutult sellest maailmast, kust ma olin tulnud, kuid peagi selgus, et ma olin rängalt eksinud. Valgete maailm näis teistsugune. Ta näis olevat kindlam, või vähemalt näisid valged inimesed olevat kindlamad. Ta näis olevat puhtam, viisakam ja muidugi näis ta olevat majanduslikus mõttes palju rikkam. Aga ma ei kohanud selles maailmas mitte kedagi, kes ei oleks kannatanud sellesama häda all, mille all kannatavad kõik need inimesed, kelle juurest ma olin pagenud. Sest ka valged ei teadnud, kes nad on. Nad tahtsid olla need, kes nad ei ole. Ja õige pea ei teadnud enam minagi, kes ma olen. Ma ei olnud enam kindel, kas ma tegelikult olen rikas või vaene, must või valge, isane või emane, andekas või silmamoondaja, tugev

---

[1] James Thomas Farrell (s. 1904) — tugeva naturalismikallakuga kirjanik ja esseist. Tõlk.

[2] Richard Wright (1908—1960) — neegerkirjanik, noore Baldwini suuremaid eeskujusid. Eesti k. ilmunud jutustustekogu «Neli meest» (««Loomingu» Raamatukogu» nr. 34, 1963). Tõlk.

või lihtsalt kangekaelne. Ühe sõnaga, minust oli saanud ameeriklane. Ma olin astunud, olin tormanud sellesse põhjatusse segadusse, mille all kannatab Ameerikas nii avalik kui isiklik elu, ja siin ei olnud midagi parata.

Nõnda siis oleme oma mõttekujutusliku kangelasega jõudnud nii kaugele. Ent mida me temaga nüüd peale hakkame, mis tähendus sellel kõigel on, mis tähenduse me sellele kõigele võime anda? Mis see on, mis ühendab ameerika eriskummalisi ja erinevaid elusid — Idahost San Francisconi, Idahost New Yorgini, Bostonist Birminghamini? Sest midagi ju kõiki neid inimesi ja kohti ühendab. Mida tähendab olla ameeriklane? Mis tundeid selle sõna kuulmine teis ja minus esile kutsub?

Oma kõne algul ma puudutasin meievahelisi erinevusi ja ütlesin, et katsun näite varal seletada, mida ma mõtlen. Kõige silmatorkavamalt paistab mind ülejäänud kaasmaalastest lahutavat nahavärvus. Ühelt poolt on nahavärvuse küsimusel objektiivne külg, teiselt poolt aga ka emotsionaalne külg, ja seda mitte ainult lõunaosariikides. Ma mõtlen nimelt, et nahavärvus püsib Ameerika elus probleemina tänu sellele, et ta midagi tähendab, et tal on ameeriklase isiksuse kujunemisel teatav funktsioon täita. Nahavärvuse probleem püsib, sest mingil eriskummalisel põhjusel usuvad või arvavad ameeriklased, et nad seda vajavad. Võib-olla läheb meil korda selgitada, mis funktsiooni see probleem ameeriklase isiksuse kujunemisel täidab, mida see näitab ja kuidas niisugune kummaline asi aitab ameeriklasi tänase päevani end kindlana tunda.

Kui ma rääkisin inkoherentsusest, lubasin ma, et katsun teile seletada, mida ma selle all mõtlen. Inkoherentne olen ma näiteks siis, kui mind on haaranud hirm, pöörane surmahirm, ja parajasti toimub või hakkab toimuma midagi niisugust, millele ma ei tihka näkku vaadata, või näiteks siis, ja see on veelgi ilmekam näide, kui mul on sõber, kes on oma ema ära tapnud ning laiba seinakappi toppinud, ja ma tean seda, kumbki meist ei tee aga sellest juttu. Me istume, rüüpame veini ja püüame lahedad vennad olla, aga mina tean, et laip on seinakapis, ja tema teab, et mina seda tean, ja kuna me sellest rääkida ei saa, ei saa me õige varsti enam mitte millestki rääkida. Mida ma ka ei ütle, ikka ähvardab mind laibale komistamise oht. Samasugune on inkoherentsus, mille käes

näib vaevlevat kogu meie maa. Et inimesega juttu ajada, tuleb olla avameelne. Et kaasinimesega tõeliselt suhelda, tuleb riskida sellega, et sind võidakse, jumal hoidku, «õhohiks» pidada. Te saate minust aru — tuleb paljugi kaalule panna, mida me aga millegipärast ei taha teha, nagu paistab. Ja kõige tõsisem on selle asja juures, et see ei ole sootukski ainult kirjaniku probleem. Ma ei tahagi praegu seda küsimust kirjaniku probleemi seisukohast lahata, sest lõpuks pole ju teie palunud mind kirjanikuks hakata. Ometi näib mulle, et kirjaniku situatsioon siin maal on sümptomaatiline ja ilmutab meie maa kohta midagi väga kohutavat. Mingi süžee ja mingi vaatepunkti leiaksin ma ka siis, kui ma üritaksin kirjutada romaani mõnest prantslasest, kellest oleks muide suhteliselt lihtsam kirjutada, sest prantslased huvitavad mind hoopis vähem. Aga kui ma püüan käsitleda Ameerika elu, tähendab see seda, et mul tuleb käsitleda Ameerika päratut inkoherentsust, päratut tohuvabohu, amorfsust, et mul tuleb püüda ameeriklast kõike seda tajuma panna ja püüda seda sõnadesse valada. Dialoogi või õieti selle tehnilise külje puhul on raskus näiteks selles, et tuleb inimesed panna ütlema seda, mida nad võiksid ütelda, kui nad oskaksid ütelda, ja siis sellele vastav rüü anda, et kõne ikka kõne moodi välja näeks. See tähendab, et kirjanduslik dialoog on tegelikult omaette nähtus, elus ei räägi inimesed iial nii, nagu nad räägivad romaanides; minul aga tuleb teid vastupidises veenda, sest ei ole mõeldav dialoogi magnetofonilindilt maha kirjutada.

Aga püüda selgeks teha, mida ameeriklased endast kujutavad, on peaaegu võimatu, sest nii palju on asju, millele ameeriklased ei tihka näkku vaadata. Ma ei mõtle siin ainuüksi neegriprobleemi, mis torkab lihtsalt kõige rohkem silma ja on vahest kõige lihtsam näide, vaid ka näiteks eraelus, ja eraelu on ju see lõik, millele me peame ligi pääsema, et üldse millestki kirjutada, on see lõik, millele me peame ligi pääsema, et elada, on, nagu mulle tundub, sellel müüdil, sellel illusioonil, nagu oleks Ameerika vaba maa, hukatuslikud tagajärjed. Ärgem unustagem, et vabadust ei saa kellelegi anda; vabadus tuleb inimestel ise võtta ja inimesed on nii vabad, kui vabad nad tahavad olla. Vabaduse minetamiseks ei ole tingimata tarvis tohutuid sõjajõude, piisab magama suikumisest,

piisab apaatne olemisest, piisab tegelikult sellestki, et ei laheta vaba olla, peetakse midagi muud tähtsamaks. Ma ei räägi siin isiklikus plaanis. Mulle tundub, et ameerikalik hämming avaldub näiteks nendes kohutavates kõnedes, mida peab Eisenhower, ja nendes uskumatutes kõnedes, mida peab Nixon; need kõlavad, see tähendab, on oma selguse astmelt võrdsed «löödud sugupõlve» žargooniga. Ei ole põrmugi vahet nende kahe taseme vahel, nii Washington, meie rahva oletatav kõrgeim tase, kui ka madalaim tase, keda nimetatakse «beatnikuteks», kinnitavad mõlemad, et seda, mis neile tegelikult kandade peale astub, ei ole olemas. Jack Kerouac[1] ütleb: «Püha, püha», ja Washington ütleb: «Punast Hiinat ei ole olemas.» Aga ometigi ta on. Ma tahan ainult rõhutada, et need on ühe ja sama hulluse sümptoomid.

Mulle tundub niisiis, et kirjaniku ülesanne, ja just eeskätt kirjaniku, mitte aga teie ülesanne, on kõigi nende asjade ühendamine, meievaheliste kokkupuutepunktide leidmine, milleta me hukkume. Kirjaniku tähtsus on püsiv; muidugi on see sotsiaalselt vaieldav ja pole sageli sotsiaalselt kuigi tasuv, kuid sisuliselt see ei muuda midagi; minu arvates seisab kirjaniku tähtsus selles, et tema kohus on kirjeldada asju, mille kirjeldamiseks teistel inimestel ei jätku aega. See on töö, tunnistagem seda, omaette töö. Ja siin ei ole mingit demokraatiat. Kirjaniku töö on väga raske, see on väga keeruline, ja inimesed, kes seda teevad, peavad jätma paljud teised asjad tegemata. Nende tähtsus, kirjanike tähtsus Ameerikas seisab kaasajal selles, et meil tuleb ameeriklastel aidata oma maad alles avastada. Me ripume praegu Ameerika illusiooni, Ameerika müüdi küljes, millel ei ole meie eluga midagi tegemist. Ja ma ei usu, et ükski inimene meie maal, kes on tõesti selle asja peale mõelnud või sellega elus kokku põrganud — ja nii või teisiti oleme me seda kõik teinud —, ei möönaks, et on kohutavalt valus, kui kellegi kujutlus endast satub vastuollu tema tõelise olemusega, ja et on valida vaid kahe võimaluse vahel: kas vaadata julgesti sellele vastuolule silma ja püüda saada selleks, kes ollakse tõeliselt, või taganeda ja püüda jääda selleks, kelleks end peetakse; viimasel juhul petetakse end ja ees ootab paratamatu hukk. Kauem

[1] Jack Kerouac (s. 1922) — «beatnikute» ehk «löödud sugupõlve» romaanikirjanike silmapaistvamaid esindajaid. Tõlk.

ma ei söanda teid kinni pidada ja niisiis lubagegi sellega lõpetada, et meie ettekujutus reaalsusest ei ole minu arvates päris õige. Mul ei ole kõige vähematki «Cadillacide», külmutuskappide või muude Ameerika elu juurde kuuluvate asjade vastu, aga ma kaldun siiski arvama, et meie elus on midagi palju tähtsamat ja palju reaalsemat kui «Cadillac», külmutuskapp või aatomipomm, ja et selleks on kõigi nende asjade looja — inimene, keda me aga ei taha nagu märgatagi. Iga maa on ainult nii hea — praegu ei huvita mind konstitutsioon ja seadused, jätkem need kõrvale —, iga maa on ainult nii tugev, kui head ja tugevad on inimesed, kes sellel maal elavad, ja sellest maast saab just niisugune maa, nagu inimesed seda tahavad. On selge, et meie maa tuleb ümber kujundada. Ja Ameerikat ei kujunda ümber taevaväed, Ameerikat peame ümber kujundama meie kõik, teie ja mina. Ma ei usu enam neid, kes ütlevad, et see ei ole meie teha. Maailm, kus me elame, on meie loodud, ja meil endil tuleb ta ümber luua.

VIIES AVENÜÜ, ÜLALINN

Kiri Harlemist

Seal, kus vanasti oli maja, kus me üles kasvasime, on praegu valitsuse elamuehitusprogrammi järgi püstitatud hooned, ja seal, kus oli meie maja uks, kiduneb praegu üks äbarik linnapuu. See on Viienda avenüü uuendatud külg.[1] Avenüü teist poolt — sest progress võtab aega — ei ole veel uuendatud ja see näeb välja täpselt niisamasugune nagu neil aegadel, kui me oma nina vastu aknaruutu surusime ja «üle tänava» minekuks pikisilmi luba ootasime. Vürtspood, kust meile võlgu anti, on veel praegu alles, ja pole mingit kahtlust, et sealt veel praegu võlgu antakse. Inimesed, kes elavad elamuehitusprogrammi majades, vajavad seda kindlasti — hoopis rohkem, kui nad neid maju vajasid. Viimane kord, kui ma sealt mööda läksin, seisis juudist poodnik endiselt oma leti taga; ta nägi välja veelgi armetum ja mornim kui vanasti, kuid peaaegu üldse mitte vanem. Kvartaali alumises otsas on kingsepatöökoda, kus me lasksime oma kingi parandada, kuni parandamine muutus võimatuks, ja kust me siis endale «uued» kingad ostsime. Neegrist kingsepp istub endiselt akna all ja nokitseb kummargil nahatüki kallal.

Kui need kaks meest rääkima hakkaksid, võiksid nad jutustada pika loo (võib-olla nad teeksid seda hea meelega, kui saaksid) kõigist nendest inimestest, keda nad on oma elu jooksul näinud selle avenüü õngekonksude otsas ja okastraadis rabelemas.

Kusagil on see avenüü kuulus ja elegantne Viies ave-

[1] Harlem asub 22 km pikkuse ja 3,5 km laiuse Manhattani saare ülaosas, täpsemalt kirdeosas. Avenüüd, kas järjekorranumbrit või nime kandvad, kulgevad piki saart, enamik tänavaid aga põiki saart, risti avenüüdega. Linna administratiivne, finantsiline ja kultuuriline keskus asub Manhattani lõunaosas — all-linnas. Sellepärast on avenüü nimele lisatud märkus «Uptown» või «Downtown» — vähemalt newyorklasele — olulise tähtsusega. Tõlk.

2—14

nüü. Rajooni, mida mina kirjeldan, — tänapäeva jõugupoiste kõnepruugis võiks seda nimetada «tallermaaks»[1] — piirab läänest Lenox Avenue, idast Harlemi kanal, põhjast 135. tänav ja lõunast 130. tänav. Väljaspool neid piire ei elanud me kunagi; siin me kasvasime üles. Näiteks 145. tänav, ehkki see on väliselt nii tuttavlik ja samanäoline, jätab mind külmaks, sest seal kandis ei tunne ma kedagi. Kui ma aga pöördun 131. tänava ja Lenox Avenue nurgalt itta, tuleb kõigepealt limonaadisaal, siis saapapuhastuse «salong», siis vürtspood, siis keemiline puhastus, siis elumajad. Ja igal sammul kohtan ma inimesi, kes nägid mind üles kasvamas, inimesi, kes kasvasid koos minuga üles, inimesi, keda mina nägin oma vendade ja õdedega koos üles kasvamas, ja nende lapsi, kes on mul kord süles, kord jalge vahel, kord õlal või turjal, möllavat lastekarja, teiste hulgas ka minu õdede-vendade tütred ja pojad.

Kui me oleme jõudnud selle pika kvartaali lõppu, leiame end laialt, räpaselt ja vaenulikult Viiendalt avenüült, põrnitsemas elamuehitusprogrammi maju, mis kõrguvad pelgurlike ja tobedate heade kavatsuste monumendina avenüü kohal. Teadja jaoks on kogu pikk kvartaal täis tohutuid inimtühikuid nagu kraatreid. Tühikuid ei ole enda järel maha jätnud mitte ainult need, kes on siit ära kolinud — paratamatult mõnda teise getosse; või need, kes on mõne pulga võrra kõrgemale tõusnud — peaaegu alati vaid suuremasse enesejälestusse ja enesepetmisse; või isegi need, keda on tapnud Teine maailmasõda, Korea sõda, politsei revolver või nui, jõukudevaheline vihavaen, kaklus, hulluksminek, heroiini üledoseerimine või lihtsalt ebaloomulik kurnatus. Ma räägin nendest, kes on jäänud, ja ma räägin eelkõige noortest. Mida nad teevad? Väike osa neist on fanaatilised kirikuskäijad, mõne äärmusliku pühade vähkrejate sekti liikmed. Ja paljud, väga paljud on «muhameedlased»[2], olgu sisu-

[1] Ingl. keeles «turf» (muru); siin: territoorium, mis kuulub mingi (poiste) jõugu kontrolli alla. Tõlk.

[2] Mõeldud on nn. «musti muhameedlasi». Religioossest nimest hoolimata on see suurel määral neegrite marurahvuslik liikumine; kõik valged kuulutatakse äraneetud kuraditeks ja nõutakse nendest täielikku eraldatust: oma riiki, oma majandust jne. Nagu Baldwin mujal korduvalt toonitab, ei ole temale Islamirahva doktriinid vastuvõetavad, sest need taotlevad segregatsiooni likvideerimise asemel uut, neegrite poolt kehtestatud segregatsiooni. Tõlk.

liselt või kaasatundjana, mis tähendab seda, et neid ei ühenda ei rohkem ega vähem kui vihavaen valgete maailma ja kõigi selle tegude vastu. Nad võtavad näiteks osa igast mustade meeste tänavamiitingust, kus kõneleja kutsub kuulajaid üles katkestama igasugust kaubanduslikku läbikäimist valgetega ja rajama oma sõltumatut majandust. Mõistagi ei ole niisuguseks sammuks võimelised ei kõneleja ega kuulajad, sest neegritel ei ole oma «General Motors»-it, ei ole oma raadiokorporatsiooni ega raudteid; neile ei kuulu õigupoolest peaaegu mitte midagi isegi Harlemis (need, kellel siiski midagi on, tunnevad rohkem huvi oma kasumi kui ligimese vastu). Aga kõigest hoolimata aitavad need miitingud osavõtjate hinges elus püsida kibestunud uhkustundel, milleta — kui vähe sellest ka muidu kasu on — oleksid nad vaevalt enam elus. Paljud on alla andnud. Istuvad kodus televiisori taga, lasevad isal-emal, nõbudel, vendadel või onudel end ülal pidada ja lähevad välja ainult selleks, et lonkida kinno või lähimasse baari. «Kuidas elu läheb?» võite küsida, kui juhtute neid tänaval või baaris kohtama. «Ah, vahin televiisorit,» tuleb kuskilt tohutust kaugusest vastus, mida saadab maailma nukraim, sulneim ja häbelikem naeratus. Seda kaugust ei saa jätta arvesse võtmata; inimest, kes on nii kaugele pagenud, ei ole lihtne maailma tagasi tuua. Mõistagi on televiisoriekraanist või baarist kaugemaidki pelgupaiku. Võib kohata neidki, kes istuvad kivinenult oma trepil ja elustuvad vaid hetkeks — võigas vaadata —, kui läheneb keegi, kellelt nad loodavad üheks «annuseks» raha laenata, või keegi, kellelt on võimalik seda osta, mõni peenike suli, kellel on vanglatee jalge all või seljataga.

Ülejäänud aga, kes on kõiki neid surmaohtusid vältinud, tõusevad hommikul üles ja lähevad all-linna «peremeest» teenima. Kogu päeva töötavad nad valge mehe maailmas ja tulevad õhtul koju oma haisvasse kvartaali. Nad näevad ränka vaeva, et oma lastele sisendada mingit au- või väärikustunnet, mis aitaks lastel eluvaimu sees hoida. See aga tähendab, et nad peavad pidama lakkamatut, jonnakat võitlust sellesama tunde elushoidmiseks iseendas, hoolimata solvangutest, ükskõiksusest ja julmusest, mida nad tööpäeva jooksul paratamatult tunda saavad. Kannatlikult püüavad nad kurja pilguga hirmutada majaperemeest, et see ära parandaks keskkütte, veevärgi, sei-

nad, kust krohv on alla langenud; see nõuab otsatut kannatlikkust; aga tavaliselt kannatlikkusest üksi ei piisa. Püüdes siinseid küüne elamiskõlblikuks muuta, loobivad nad oma veeringuid põhjatusse auku. Ja niisugune virelemine viib pikapeale palju tugevaid, toredaid mehi ja naisi, kelle ainsaks süüks on nende nahavärvus, hullumeelsuse piirini.

Sa mäletad, missugused nad olid sel ajal, kui nad spordiplatsil palli mängisid, kirikus käisid, koolis järgmisse klassi üleviimise pärast muret tundsid. Sa mäletad, kuidas nad sõtta läksid — rõõmsad, et pääsevad siit urkast. Sa mäletad nende tagasitulekut. Sa mäletad võibolla nende pulmapäevagi. Ja sa näed, mis on nüüd saanud sellest noorikust, kes asjatult otsib lunastust mõne teise kibestunud, käsist-jalust seotud ning rabeleva mehe juurest, ja sa näed tänaval peaaegu kodutuid lapsi.

Muidugi, minu jaoks ei ole mingi saladus, et on ka niisuguseid urkaid, kus vee peal püsimise eest peavad lootusetut võitlust valged mehed. Ma tean, et ka seal voolab tänavatel veri ja on võimatu üles lugeda purustatud inimelusid. Pidevalt juhitakse minu tähelepanu valgete viletsusele, et lohutada mind mustade viletsuse suhtes. Aga Ameerika hädade punkt-punktiline aruanne ei lohuta mind ja see ei tohiks kedagi lohutada. Tõsiasi, et sajad tuhanded valged ei ela tegelikult paremini kui vihatud mustad, ei anna mingil määral põhjust rahuloluks. Sotsiaalne ja moraalne pankrot, millele see tõsiasi vihjab, on üks kõige kibedamaid, üks kõige kohutavamaid pankrotte.

Inimesed, kes usuvad, et see demokraatlikult jaotatud armetus võib siiski mingit lohutust pakkuda, ei jäta kunagi rõhutamata, et see ja see valge ning see ja see must on aguli räpasusest kuulsuse tippu tõusnud. Neile tõendab näiteks Frank Sinatra ja Sammy Davis juuniori olemasolu — kõigile nähtav olemasolu —, et Ameerika on endiselt piiramatute võimaluste maa ja et vankumatu tahte ees variseb igasugune ebavõrdsus. Tegelikult ei tõenda see aga midagi. Vankumatut tahet esineb harva — praegusel ajal meie maal üliharva —, ja sotsiaalset ebavõrdsust, mille all kannatavad paljud, ei saa mõne üksiku tõusuga kuidagimoodi õigustada. Üksikud on alati tõusnud — igal maal, igal ajastul, ka nende režiimide kiuste, mida parimalgi tahtmisel vabaks ei saa pidada. Ja tasub

meenutada, et mitte kõik tippu jõudnud inimesed ei ole siit lahkudes jätnud maailma maha paremana, kui nad ta eest leidsid. Vankumatut tahet esineb harva, ja kaugeltki mitte alati ei too ta inimestele head. Pealegi näitab ameerikalik võimekuse ja kuulsuse võrdsustamine kohutavat hoolimatust inimelu ja inimsaavutuste vastu. See võrdsustamine on muutnud meie linnad maailma ohtlikumateks linnadeks ja teinud meie noortest maailma vaesemad ning nõutumad noored. Meie noorte olukorras ei ole midagi käsitamatut. Lapsed ei ole oma vanemaid kunagi suurt kuulanud, küll aga on nad neid alati matkinud. See on ka paratamatu, sest neil puuduvad teised eeskujud. Ja sedasama teevad ka meie lapsed. Nad matkivad meie amoraalsust, meie hoolimatust kaasinimese hädade vastu.

Kõikidest teistest urgastest võivad inimesed, kui aga pangaarve lubab, minema kolida ja oma minevikule selja pöörata. Aga ükski neeger ei ole iial nii palju raha kokku saanud ega saa ka lähemas tulevikus. Harlemi rahata neegrid raiskavad selle, mis neil on, tühja-tähja peale, mida neile poest müüakse. Siia kuuluvad «laiema» ekraaniga televiisorid, «loomulikumad» grammofonid, «võimsamad» autod, mis on kõik mõistagi ammu enne seda vananenud, kui osamaksude tasumine lõpeb. Igaüks, kes on oma elus vaesusega võidelnud, teab, kui kohutavalt kulukas on vaene olla; kui te aga tagatipuks olete rahva liige, keda hoitakse majanduslikes köidikutes, sõtkute eluaeg nagu orav rattas. Majanduslikult saab inimest tuhandel viisil pihtide vahel pidada — juba näiteks üüriga või autokindlustusega. Ja minge ning tehke ühel päeval — niisama naljaviluks — oma sisseostud Harlemis ja võrrelge siis Harlemi hindu ning kaupade kvaliteeti all-linna omadega.

Inimesed, kellel on korda läinud sellest kvartaalist jalga lasta, on sellega pääsenud üksnes mõnda esinduslikumasse getosse. Esinduslikul getol ei ole aga isegi neid eeliseid, mis oli ärapõlatud getol: sõbrad, naabrid, tuttav kirik ja sõbralikud kaupmehed; pealegi ei jää ükski geto kauaks esinduslikuks, sest see käiks risti vastu geto loomusele. Igal pühapäeval voorivad äraläinud inimesed vanasse elupaika, vedades endaga kaasas lapsi, kelle rahulolematus järjest kasvab. Päeva saadavad nad mööda kõneldes — tihtipeale sõnadeta — nendest hädadest ning

muredest, mida nad on näinud, ja nendest hädadest ning muredest — jälgige nende silmi, kui nad oma lapsi vaatavad —, mis neil tõenäoliselt veel ees seisavad. Sest lapsed ei salli getosid. Neil ei võta selle mõistmine, miks nad getos peavad elama, kuigi palju aega.

Harlemis vihatakse elamuehitusprogrammi maju. Neid vihatakse peaaegu niisama raevukalt nagu politseinikke, ja see ütleb väga palju. Ja neid vihatakse ühel ja samal põhjusel: mõlemad ilmutavad talumatul viisil valgete maailma tõelist suhtumist neegritesse, peetagu ükskõik kui palju vabameelseid kõnesid, kirjutatagu ükskõik kui palju kõrgelennulisi juhtkirju, moodustatagu ükskõik kui palju kodanikuõiguste komisjone.

Elamuehitusprogrammi majad on tõepoolest võikad; paistab, nagu kehtiks mingi ülemaailmne seadus, et rahvale ehitatud elamud peavad olema troostitud nagu vanglad. Kogu Harlem on neid värvituid, kõledaid, kõrgeid ja eemaletõukavaid maju täis kuhjatud. Laiadest akendest avaneb vaade Harlemi võidukalt vohavale ja kirjeldamatule räpasusele: Park Avenue raudteerööbastele, mille ümber praegune sünge kogukond umbes nelikümmend aastat tagasi tekkis; veel lammutamata majadele, mis on nagu tohutu nurjumiste ja kibestumiste koorma all maadligi vajunud; rõõmututele, vastikutele koolimajadele, mis võivad lapse muuta sandiks, pimedaks, narkootikuks või eluvihkajaks; ja kirikutele, kirikutele, mida sa kohtad igal sammul ja mis on hoonete seina nišitud nagu kahurid kindlusemüüri. Isegi siis, kui uutes elamutes kehtiv kord ei oleks nii hullumeelselt alandav (näiteks tuleb teil iga palgatõusu käia juhatuses registreerimas, kes seejärel teie üüri nii palju tõstab, et te võite oma palgatõusu korstnasse kirjutada; juhatusel on õigus teada, kes viibib teie korteris; juhatus võib oma äranägemist mööda teile korteri üles ütelda), isegi siis vihataks neid maju, sest need solvavad ka kõige ebaintelligentsemat inimest.

Esimese elamuehitusprogrammi järgi ehitatud kvartaali, Rivertoni[1], mis praegu on loomulikult räpane urgas, sai Harlem umbes kaksteist aastat tagasi, sest Stuyvesanti[1] linnas ei olnud neegritel tol ajal mujal luba elada. Harlem jälgis Rivertoni kerkimist raevuka kibedustundega ja vihkas seda ammu enne ehitajate saabumist. Inimesed hakkasid seda vihkama juba siis, kui neil tuli oma äraneetud majadest välja kolida, et teha ruumi monstrumile, mis veel kord tõendaks, kui sügavalt valgete maailm neid põlgab. Ja kohe pärast seda, kui nad olid sisse kolinud, hakkasid nad aknaid puruks peksma, seinu määrima, liftidesse kusema ja spordiplatsidel hoorama. Liberaale — nii valgeid kui musti — kohutas see. Mind kohutas liberaalide ilmsüütus — või künism, mis esinevad igapäevases elus ikka käsikäes. Paljud inimesed olid aga rõõmsad: neil oli käes selge tõend selle kohta, et värviliste saatuse parandamiseks ei ole mitte midagi võimalik teha. Neil oli ja on õigus ühes mõttes: mitte midagi ei ole võimalik teha seni, kuni ühte osa inimestest koheldakse värvilistena. Harlemi inimesed teavad, et nad elavad Harlemis sellepärast, et valged ei pea neid mujal elamise jaoks küllalt heaks. Ja mingi «parandamine» ei leevenda seda tõsiasja. Raha, millega kavatsetakse Harlemit või mõnda teist getot parandada, võiks sama hästi ära põletada. Getot saab parandada ainult ühel viisil — likvideerimisega.

Samal põhjusel saab politsei getos korda pidada ainult vägivalla abil. Parimagi tahtmise juures ei suuda politseikomissari mehed mõista nende inimeste elu, kellest nad oma kontrollkäikudel kahe- ja kolmekaupa kõrgilt mööda sammuvad. Juba nende juuresolek on solvav, ja oleks seda ka siis, kui nad kogu päeva lastele kummidropse jagaksid. Nad esindavad valgete maailma jõudu, ja see maailm on oma ülekohtuse kasumi ning mugavuse

---

[1] Rivertoni elanike hulgas on see kirjeldus palju paksu verd tekitanud (nähtavasti on nad unustanud, kuidas nende kvartaal ilmale tuli) ja nad on korduvalt mulle teatanud, et ma ei peaks viitama mitte Rivertonile, vaid ühele teisele elamuehitusprogrammi järgi ehitatud kvartaalile, mis on otse üle tänava. Minu meelest peaks täiesti selge olema, et mul ei ole mingit huvi siin kirjeldatud rüüstamistes süüdistada üksikisikuid või üksikuid perekondi, samal ajal ei saa ma aga maha salata seda, mida ma oma silmaga nägin. Ka ei laida ma mitte kedagi Harlemis selle eest, et nad halva mängu juurde püüavad head nägu teha. Aga igaüks, kes elab Harlemis ja kujutab ette, et teda see kole mäng ei puuduta või et tema sotsiaalne seisund (kelle silmis?) kaitseb teda üldise valu, demoraliseerumise ja ohtude eest, petab end kõige armetumal viisil. Autori märkus.

[1] Peter Stuyvesant (1592—1672) — Amsterdamist pärit New Netherlandi (Uus-Madalmaa) kuberner, keda peetakse New Yorgi rajajaks (tema farm asus Manhattanil). Tõlk.

nimel võtnud endale eesmärgiks musta meest siin tarandi-
kus kinni hoida. Politseimärk, revolver tupes ja randme
küljes kõlkuv nui ei nõua kuigi elavat kujutlusvõimet, et
ette näha, mis juhtub siis, kui musta mehe mäss peaks
avalikuks tulema. Raske on leida Harlemi elanikku kõige
ettevaatlikumast kirikuskäijast kõige laisema noorukini,
kes ei teaks rääkida pikki lugusid politsei mõistmatusest,
ebaõiglusest või julmusest. Rohkem kui üks kord olen
ma ise selle tunnistajaks olnud ja seda omal nahal tunda
saanud. Mõndagi teaksid rääkida ka ärimehed ja krimi-
naalkurjategijad. Samuti lõbutüdrukud. (Vististi ei ole siin
õige koht hakata arutama Harlemi väga komplitseeritud
suhtumist mustadesse politseinikesse või põhjusi, nagu
Harlem neid näeb, miks peaaegu kõik mustad politseini-
kud käivad all-linnas ametis.)

Teisest küljest on raske süüdistada politseinikku, käsku
täitvat, heasüdamlikku, süvenemisvõimetut ja ületama-
tult lihtsameelset politseinikku sellepärast, et ta nii lait-
matult oma leivaisasid esindab. Ka tema usub headesse
kavatsustesse ja on hämmastunud ning solvunud, kui neid
tegudena ei võeta. Isiklikult ei ole ta teinud mitte midagi,
mille pärast teda vihkama peaks — kes meist on midagi
niisugust teinud?! —, ja ikkagi seisab ta nii päeval kui
ööl vastamisi inimestega, kes näeksid meelsasti teda sur-
nuna. Ja ta teab seda. Seda ei ole võimalik mitte teada:
vähe on asju taevalaotuse all, mis inimest endast nii välja
viivad kui rahva vaikiv, kuhjuv põlgus ning vihkamine.
Nõnda siis liigub ta Harlemis nagu okupatsioonivägede
sõdur verivaenulikul maal; ja seda ta ju täpselt on, ja
sellepärast käibki ta kahe- või kolmekaupa. Seda, miks ta
käib alati koos oma paarimeestega, ei tea mitte ainult
tema, seda teavad ka need inimesed, kes teda jälgivad.
Iga tänavamiiting — olgu vaimulik või ilmalik —, mida
ta oma kolleegidega kohmetult patrulleerib, kannab näh-
tava või nähtamatu koormana valgete isandate julmuse ja
ülekohtu pitserit. Tänapäeval aga, ma kasutan meelega
ülevat ning juubeldavat tooni, räägib see valgete isandate
ülevõimu lõpust. Harlemi tänavanurgal seisev valge
politseinik leiab end revolutsiooni südamest, mis on haa-
ranud maailma. Ta ei ole selleks ette valmistatud —
keegi ju ei ole, — aga ta näeb mustade ahastust ning
häda hoopis lähemalt kui suurem osa valgeid, ja see on
küllap olulisemgi. Olgu tema kujutlusvõime ka kõige

piisema sinepiiva suurune, midagi peab temasse ikkagi
imbuma. Tahes-tahtmata peab ta märkama, et nahavär-
vusest hoolimata sarnaneb nii mõnigi laps nende lastega,
keda ta tunneb või armastab, võib-olla koguni tema oma
poja või tütrega. Ta teab, et *oma* lastele ei tahaks ta nii-
sugust elu küll mingil tingimusel. Aga taganemisteid on
tal vaid üks: oma ebaõdusust saab ta vaigistada vaid kal-
kusega, mis õige pea saab tema teiseks loomuseks. Tema
muutub ikka kalgimaks, rahvas muutub ikka vaenuliku-
maks, olukord läheb ikka pinevamaks, ja politseijõude
suurendatakse. Ühel päeval viskab keegi kõikide jahma-
tuseks püssirohutünni põleva tiku ja kogu kupatus lendab
õhku. Aga veel enne, kui tolm on maha langeda või veri
hüübida jõudnud, tõstavad juhtkirjanikud, kõnemehed ja
kodanikuõiguste komisjonid üle kogu maa kisa ning päri-
vad aru, mis on juhtunud. Juhtunud ei ole aga midagi
muud, kui et neegrid tahavad, et neid inimestena kohel-
dakse.

Neegrid tahavad, et neid inimestena koheldakse — täiesti ühemõtteline lause, mis koosneb
ainult kuuest sõnast. Inimesed, kes on Kantist, Hegelist,
Shakespeare'ist, Marxist, Freudist või Piiblist jagu saa-
nud, leiavad selle lause olevat aga täiesti käsitamatu. Sel-
les väljendatud mõte näib ähvardavat sügavalt juurdu-
nud tõekspidamisi. Inimesi halvab paanika, otsekui oleks
neid kuristiku servale tõugatud. Kord püüdsin ma ühele
hästituntud ameerika haritlasele kirjeldada neid tingi-
musi, milles elavad neegrid Lõunas. Minu jutt röövis tema
meelerahu ning täitis teda nördimusega; ja siis küsis ta
minult ilmsüütult: «Aga miks siis kõik neegrid Lõunast
Põhja ei koli?» Ma püüdsin talle seletada, mis juhtub
eranditult iga kord, kui vähegi suurem hulk neegreid
Põhja kolib. Jim-Crow'st[1] nad ei pääse: nad leiavad siit
eest küll teistsuguse, kuid mitte vähem eluohtliku ümb-
ruse. Neegrid ei asu elama Chicagosse, nad asuvad elama
South Side'i; neegrid ei asu elama New Yorki, nad asuvad
elama Harlemisse. Surve suurenemine getos sunnib geto
müüre edasi nihkuma, see edasinihkumine on aga alati
vägivaldne. Valged hoiavad oma rinnet nii kaua, kui nad
jaksavad, kasutades selleks kõikvõimalikke vahendeid.

[1] Jim-Crow — neegrite halvustav üldnimi (XIX sajandi algu-
sest pärineva anonüümse laulu peategelase, stereotüüpse neegri
Jim Crow järgi); siin: rassiline diskrimineerimine. *Tõlk.*

sõnaga hirmutamisest füüsilise vägivallani. Aga piiri-
rajoon, mis lahutab getot ülejäänud maailmast, langeb
lõpuks paratamatult geto saagiks. Kibestunud valged taga-
nevad musta hordi eest; majaomanikud tõstavad üüri, ehi-
tavad tubadesse vaheseinu ja vabastavad end peaaegu
täiesti hoolduskuludest, lõigates sedaviisi kenakest kasu-
mit; ja endisest naaberrajoonist saab «tallermaa». Just nii
juhtus, kui puertoriikolasi tuhandete viisi New Yorki
hakkas saabuma, — seda kibestumist, mida nende saabu-
mine põhjustas, maetakse veel praegugi, kus ma neid ridu
kirjutan, tänavataplustesse.
Põhjaosariiklased mõnulevad äärmiselt ohtlikus luksu-
ses. Nad näivad arvavat, et Kodusõjas õigel poolel võitle-
mine ja sõja võitmine annab neile õiguse Lõunas toimuva
pärast ainuüksi kahetsust tunda, ilma et neid koormaks
mingisugune vastutus, ja et nad võivad silmad sulgeda
selle ees, mis toimub Põhja suurlinnades, kuna see, mis
toimub Little Rockis või Birminghamis, on hullem. Aga
esiteks võivad seda, missugune olukord on «hullem»,
teada ainult need, kes on mõlemat olukorda oma nahal
tunda saanud. Ma tean neegreid, kes eelistavad Lõunat ja
valgeid lõunaosariiklasi, sest «Seal ei tule sul vähemalt
pimesikku mängida!» See pimesikumäng on rohkem kui
ühe neegri ajanud narkootikute haiglasse, hullumajja või
jõkke. Ja ma tunnen üht teist neegrit, meest, keda ma
väga austan, kes on õigusega veendunud: «Lõuna vaim on
Ameerika vaim.» Ta sündis Põhjas, aega teenis aga Lõu-
nas. Ja tema ei leidnud, nagu ma aru saan, et Lõuna oleks
«hullem»; ta leidis, et seal on kõik vägagi tuttav. Teiseks,
isegi siis, kui Birmingham o n hullem, ei ole mingit kaht-
lust, et Johannesburg Lõuna-Aafrikas lööb teda mitme-
kordselt üle ja et Buchenwald oli üks jõledamaid kohti
maailma ajaloos. Maailm ei ole iial puudust tundnud
õudusttekitavatest näidetest; aga ma ei usu, et meil on
õigust nende abil oma kuritegusid õigustada. Niisugune ala-
lõpmatu õigustamine riisub meie südamest inimlikud tun-
ded. Ja mida tühjem on meie süda, seda suuremaks kasva-
vad meie kuritööd. Kolmandaks, Lõuna ei ole ainuüksi
piinlikkust tekitavalt mahajäänud kolgas, vaid üks osa
meie maast ja see, mis seal toimub, puudutab igaüht meist.
Nahavärvuse probleemi seisukohalt on Lõuna ja Põhja
valgete vahel ainult üks suur erinevus: lõunaosariiklane
mäletab, ajalooliselt ja psüühiliselt, mingit eedenit, kus

tema armastas musti ja mustad armastasid teda. Keerubi
tulemõõk, mis tegi eedenisse tagasipöördumise võimatuks,
on ajalooliselt Kodusõda, isiklikult aga lõunaosariiklase
seksuaalselt täisikka jõudmine, millega käib ette hoiata-
mata kaasas murdmatute tabude seadmine tema ja tema
mineviku vahele. Talle on kõik lubatud, peale armastuse,
mida ta mäletab ja ikka veel taga igatseb. Tulemuseks on
kirjeldamatu piinlemine, mille all kannatavad kõik
lõunaosariiklased ja mis õigupoolest ongi Lõuna hüstee-
ria aluseks.
Põhjaosariiklase kohta see ei käi. Temale isiklikult ei
tähenda neegrid mitte midagi, või olgu ehk lihahimu
ohtusid. Ta ei näegi neegreid. Lõunaosariiklased aga näe-
vad neid kogu aeg. Põhjaosariiklased ei mõtle iial neeg-
rite peale, samal ajal kui lõunaosariiklased õieti muule ei
mõtlegi. Ühe sõnaga — Põhjas neegreid ignoreeritakse,
kuna Lõunas on nad pideva järelevalve all, ja kohuta-
vaid kannatusi tuleb neil taluda nii siin kui seal. Ei lõuna-
osariiklane ega põhjaosariiklane ole võimeline vaatama
neegrile lihtsalt kui inimesele. Kogu rahva enesetunne
näib olevat ohus, kui neegrit ei peeta kas eestkostealu-
seks (sel juhul räägitakse meile, kui palju neegreid ostis
möödunud aastal, võrreldes eelmiste aastatega, endale
«Cadillaci» ja kui vähe neegreid, võrreldes eelmiste aasta-
tega, lintšiti) või ohvriks (sel juhul tõotatakse meile, et
neeger ei hakka kunagi meie esinduskogusid valima ega
meie lastega ühes koolis käima). Need on ühe mündi kaks
külge: Lõunas ei muutu midagi — ei s a a muutuda —,
enne kui Põhi end ei muuda. Mitte midagi ei muutu siin
maal seni, kui ta ennast ümber ei hinda ega anna endale
aru, mida ta vabaduse all tegelikult mõtleb. Vahepeal
sünnivad peale uued põlvkonnad, mõistmatus, uhkus ja
tobedus suurendavad kibedustunnet, ja maailm aheneb
meie ümber.
Valitseb kohutav, halastamatu seadus: võimatu on teise
inimväärikust jalge alla tallata, alandamata seejuures oma
inimväärikust. Oma ohvri näos nähakse iseennast. Minge
kõndige Harlemi tänavatel ja vaadake, mis on meist,
ameeriklastest saanud.

KEEGI EI TEA MINU NIME

Kiri Lõunast

Ma läksin mööda teed, paljapäi,
ja küsisin igaühe käest, keda ma kohtasin:
Kus on mu mees? [1]

Ma Rainey

Põhjaosariikide neegritel on õigus, kui nad Lõunat oma vanaks kodumaaks peavad. Põhjas sündinud neegril on Lõunasse sattudes täpselt sama tunne nagu itaalia emigrandi pojal Itaalias sellesse külla sattudes, kus tema isa maailmavalgust nägi. Mõlemad on paigas, mida nad ei ole kunagi näinud, aga mida nad ei saa omaks tunnistamata jätta. Maastik on kuidagi tuttav; keel on vanamoeline, aga teeb südame soojaks; samuti nagu inimeste eluviis, kuigi see ei ole tagasitulija eluviis. Kuhu ta ka ei vaata, igal pool näeb ta oma peegelpilti. Ta näeb ennast, missugune ta võis olla enne sündimist, või mis temast oleks võinud saada, kui ta oleks tõesti siin sündinud. Ta näeb maailma kummalisest vaatevinklist, näeb maailma, kus tema isad ootasid tema saabumist, võib-olla sellessamas majas, kus ta äärepealt ehk oleksi sündinud. Ta näeb oma esiisasid, kelle igas liigutuses ja olemises ta iseennast ära tunneb. Ja Põhja neeger näeb Lõunas — tahtku tema ja teised seda uskuda või mitte —, et tema esiisad on olnud nii valged kui mustad. Valged mehed, liha tema lihast, vihkavad teda just sellepärast. Aga teisest küljest ei pääse ta kuigi lähedale ka Lõuna mustadele, sest nii tema kui nemad on ränga pettekujutluse vangis, et nende olukord on tema omast armetum.

[1] I walked down the street, didn't have on no hat,
Asking everybody I meet,
Where's my man at?

Ja see pettekujutlus johtub suurest illusioonist, et meie riik on riik, mida teised rahvad peaksid kadestama: meie oleme vägevad ja meie oleme rikkad. Aga me ei oska oma vägevusega midagi mõistlikku peale hakata ja see toob meile palju ebameeldivusi. Ja oma materiaalse heaoluga oleme peamiselt oma lapsi rikkunud. Kui me ei oleks sellesse illusiooni nii armunud, võiksime ennast ja teisi rahvaid hoopis paremini mõista ja suudaksime neid aidata meist aru saada. Tihtipeale kiusab mind mõte, et peale selle illusiooni ei ole midagi järele jäänud suurest unistusest, mida kunagi Ameerika suhtes hellitati. Aga olgu see nii või ärgu olgu, kindlasti takistab see illusioon meid muutmast Ameerikat maaks, missugusena me teda oma sõnade järgi tahame näha.

Ent jätkem hetkeks need destruktiivsed spekulatsioonid. Möödunud aasta sügisel tiirutas mu lennuk Georgia roostepunaste väljade kohal. Ma olin juba üle kolmekümne aasta vana, ja ei olnud veel oma elus seda maad näinud. Surusin näo vastu akent ja vaatasin, kuidas maapind läheneb; peagi olime puulatvade kohal. Ma ei suutnud vabaneda mõttest, et maapind on siin roostepunane nendesamade puude otsast tilkunud verest. Mu kujutlusse kerkis oksatõmmatud must mees, võib-olla noorem kui mina, võib-olla just minuvanune; tema ümber seisab trobikond valgeid mehi ja üks neist nüsib parajasti pussiga tema suguosi.

Mu isa oli niisuguseid pilte arvatavasti näinud — ta oli väga vana, kui ta suri, — või neist kuulnud, või ise ohus olnud. Minu isast palju noorem, minust umbes kakskümmend aastat vanem neegerpoeet, kellega ma Washingtonis vestlesin, mäletas neid asju veel väga elavalt. Ta rääkis mulle neist pikalt ning soovitas hinge kosutamiseks nende aegade peale tagasi mõtelda. Ta käskis mul meeles pidada, et aeg — kui ta ka muud ei ole teinud — on vähemalt edasi läinud, ja et olukord — olgu praegu parem või mitte — ei ole kindlasti enam see, mis ta oli. Ta käskis mul meeles pidada, et Lõuna neegrid on läbi elanud niisuguseid asju, mida ma ei oska ettegi kujutada; eriti see minu kahjuks küll ei rääkinud, sest päris kindlasti ei oleks ka nemad osanud ette kujutada, mis neid Harlemis ootab. Ma mäletan Scottsboro protsessi, mille käiku ma lapsena ajalehtedest jälgisin. Ma mäletan Angelo Herndoni, ja ma mõtlesin jälle, mis küll temast on saanud. Ma mäletan

mundris sõdurit, kelle silmad raevunud valge mees peast välja pistis, kohe pärast Teise maailmasõja lõppu. Pärast Esimest maailmasõda juhtus Lõunas palju selliseid lugusid, mis oligi üheks põhjuseks, miks ma Harlemis sündisin. Ma mäletan Willie McGhee'd, Emmett Tilli ja teisi.[1] Mõned aastad tagasi külastasid minu nooremad vennad Atlantat. Ma mäletan, mida nad sellest rääkisid. Ühel mu vennal, kes kandis mundrit, lõi valge ohvitser esihamba välja. Ma mäletan, kui ema meile rääkis, kuidas ta oli nutnud ja palvetanud ja püüdnud surmani kibestunud pojast mürki välja suudelda. (Ta sai sellega hakkama, ja ainult taevas teab, mida ta ise samal ajal tundis, tema, kelle isa ja vennad olid elanud ja surnud Lõunas.) Ma mäletan ennast väikese poisina, kus ma olin truudusevandest juba nii kibestunud, et selle kordamine nõudis mult ränka vaeva, ja ma ei ole sellesse mitte kunagi, mitte iial uskunud.

Ühe sõnaga — mind eraldab vaid üks põlvkond Lõunast, mis vaevleb praegu uutes krampides: kas mustadel lastel on hariduse omandamiseks samad õigused — või võimed — kui valgetel lastel. See on kuritegelikult tühine vaidlus, mis ei ole absoluutselt meie rahva vääriline, ja seda õhutavad täiesti halbade kavatsustega täiesti harimatud inimesed. (Me ei usalda haritud inimesi ja produtseerime neid paraku väga vähe, sest me ei usalda mõistuse iseseisvust, milleta tõeline haridus on aga mõeldamatu.) Haritud inimesi, olgu nende nahavärv missugune tahes, on nii harukordselt vähe, et kahtlemata on iga rahva üheks esimeseks ülesandeks avada kõikide koolide uksed kõikidele kodanikkudele. Tegelikult ei ole käimasoleval vaidlusel midagi tegemist haridusega, ja seda teavad ka mitmed silmapaistvalt harimatute hulgast. Kõik keerleb poliitilise võimu ümber ja kõik keerleb seksi ümber. Kahjuks teab meie rahvas nendest kahest asjast aga äärmiselt vähe.

Atlanta on, minu märkmete järgi «suur, täiesti segregeeritud, laialivalguv linn; elanike arv kuussada tuhat või üks miljon, olenevalt sellest, kas satelliitlinnad hulka arvata või mitte. Neegreid 25—30 protsenti elanikkonnast.

[1] Angelo Herndon, Willie McGhee ja teised — kirjanik meenutab neegreid, kelle üle on Lõunas kohtuprotsesse peetud, keda «lintšiti» legaalsel teel. Tõlk.

Rassisuhteid võib esimesel pilgul headeks nimetada, võttes arvesse, et tegemist on Georgia osariigiga. Kasvav jõukuslinn. Rassisuhteid reguleerivad linnapea ja üsnagi tugev neegrite keskklass, eeskätt kompromisside ja kontsessioonide tasemel; neegerelanike enamikku see peaaegu ei puuduta, täiesti jäävad aga kõrvale need, kes elavad mujal osariigis. Ei mingit integratsiooni, ka mitte algavat.» Veel panin ma tähele, et Atlanta neegrid on «väga silmatorkavalt linna neegrid» — nad tunduvad oma maal elavatest vendadest olevat kärsitumad, sõjakamad, või igal juhul tasakaalutumad. Edasi: «Nägin üht jõukate neegrite linnaosa, väga kena, aga tänavad on sillutamata ... Raudteetagune linnaosa, kus mina elan, koosneb enam-vähem remontimata ja hooletussejäetud puumajadest, kus igaühes elab kaks või kolm perekonda, kes sageli kasutavad ühte käimlat. Agul mis agul. Nii pidavat olema, nagu mulle räägiti, paljudes Lõuna suurlinnades — neegrid elavad ikka kuskil linna servas.» Atlantas on suhteliselt palju neegreid, kellel on oma maja ja kes, vähemalt väliselt, ei sõltu valgete maailmast. Lõuna väikelinnad umbusaldavad seda klassi ja teevad kõik, mis nende võimuses, et selle tekkimist takistada. Suurlinnadel on sellest klassist aga mõningal määral kasu. Tegelikult on Lõuna suurlinnade ja väikelinnade vahel, ehk teiste sõnadega: suurlinnade ja osariikide vahel alanud sõda, mille juurde me allpool veel tagasi tuleme. Süngemaks näiteks selle kohta on Little Rock, ja on tõenäoline — õieti küll päris kindel —, et me saame veel paljusid samasuguseid näiteid näha, enne kui käesolev kriis laheneb.

Enne kui ma Atlantasse sõitsin, veetsin ma mõned päevad Charlotte'is, Põhja-Carolina osariigis. Charlotte on kodanlik linn, presbüterlik, kena — kui teile linnad meeldivad — ja sotsiaalselt nii hermeetiline, et seal vaevalt leidub ühtegi korralikku restorani. Mulle räägiti, et neegritele ei anta seal isegi mitte elektriku või torulukksepa ametitunnistust. Valged seevastu kinnitasid, ja korduvalt, et «rassisuhted» on nende linnas oivalised. Mul ei õnnestunud leida ühtegi neegrit, kes oleks seda arvamust jaganud; muide siin maal on see ikka nii, kui juttu tuleb «rassisuhetest». Sel ajal, kui mina seal olin, kihas 165 000 elanikuga Charlotte mesipuuna, sest linna 50 000 neegri hulgast oli neli vastu võetud koolidesse, kus varem käisid ainult valged, igaüks ise kooli. Tõsi, selleks ajaks, kui

mina sinna jõudsin, oli neid järel vaid kolm. Dorothy Counts, presbüterlaste jutlustaja tütar, keda rahvajõuk mitu päeva järjest kividega oli pildunud ning täis sülitanud — «Dorothy kleit,» rääkis mulle üks naine, «lausa tilkus süljest» —, oli oma avalduse Hardingi keskkoolist tagasi võtnud. Nagu mulle räägiti, olid mitmed valged õpilased preili Countsi — küll ainult telefoni teel! — palunud, et ta ikka vastu peaks. «The Carolina Israelite'i» toimetaja Harry Golden aga leidis, et «huligaansed elemendid» ei oleks saanud linna ja kogu ameerika rahvast niimoodi häbistada, kui mõnedki linna juhtivad äritegelased oleksid isiklikult preili Countsi kooli eskortinud.

Ma nägin Charlotte'is neegrite koole, nägin nende endisi õpilasi tänaval jõlkumas ja lugesin mustadest koolipoistest, keda kohus sunnitööle oli mõistnud. See andis vastuse mõistatuslikuna näivale küsimusele, miks saadavad neegrivanemad oma lapsi rahvajõuku trotsima. Valged inimesed ei mõista seda, sest nad ei tea ega tahagi teada, et sellel vaevateel on üksainus alternatiiv — eluaegne vaevlemine. Neegrivanemad, kes päevad läbi oma laste pärast värisevad ja ülejäänud aja palvetavad, et nende lapsed hingeliselt mitte liiga rängalt kannatada ei saaks, ei tee seda mingite «ideaalide» või «veendumuste» sunnil, ei tee seda ka sellepärast, et neid kannustaks mingi haiglane iha saata oma lapsi sinna, kus «neid ei taheta». Nad teevad seda sellepärast, et laps saaks hariduse, mis aitab tal vältida, võimalik, et unustada, ja pole võimatu, et ühel ilusal päeval koguni kaotada neid ängistavaid tingimusi, milles iga päev nende silme all nii paljud lapsed hukkuvad.

Enamik neegrite koole ei taotle ega suudagi niisugust haridust anda. Taevas ise olgu tunnistajaks, kui raske on siin maal ka kõige paremates tingimustes haridust omandada. Igal aastal saadavad valgete koolid välja lapsi, kes ei oska ei lugeda, kirjutada ega mõtelda ja kelle teadmatus ümbritseva maailma suhtes on piiritu. Aga nemad on vähemalt valged. Neil on illusioon — mis nende harimatuse tõttu püsib mõnikord fataalse visadusega —, et nemad võivad teha, mida iganes tahavad. Ja võib-olla et nad tõesti teevadki, mispuhul meil jääb üle vaid palves põlvili langeda.

Arusaadavalt on neegrite haridustase keskmisest veelgi madalam. Üldine tase on madal sellepärast, et ameerikla-

sed, nagu ma juba ütlesin, peavad äärmiselt vähe lugu oma mõtlemisvõime pingutamisest. Neegrite tase on madal sellepärast, et neegrite õpetamine toimub segregeeritud ühiskonnas ja segregatsiooni säilitamise märgi all. See on aga ülimalt demoraliseeriv, hoolimata sellest, kui palju kelkimishimuline Lõuna neegrite koolide peale ka raha ei kuluta. Segregatsioon loob olukorra, kus neegeröpetaja on peagi sama võimetu kui tema õpilased. (Erandeid leidub nii õpetajate kui õpilaste hulgas, aga koole, ja eriti siin maal, ei ehitata erakordselt andekate jaoks. Ehkki valged näikse neegritelt tihti ootavat üksnes erandeid, jääb siiski tõsiasjaks, et neegrid on täpselt samasugused nagu kõik teised inimesed. Nende hulgas leidub ka erakordselt andekaid, aga enamik seda ei ole.)

Õpetajad vastutavad neegrist direktori ees, kelle mõjuvõim on õpetajatetoas absoluutne, koolivalitsuses aga tühine. Mis puutub direktorisse, siis tema on saavutanud oma karjäärilae; edasi minna õnnestub tal haruharva. Tal seisab ees veel vaid pension, ja seda oodates rahuldub ta oma positsiooniga «parema klassi neegrite» hulgas. Sellesse paremasse klassi kuuluvad väga vähesed tema õpilased, hea, kui sedagi, ja kaugeltki mitte kõik tema õpetajad. Õpetajad omakorda võivad unistada üksnes direktorikohast, niikaua kui nad jäävad töötama sellesse koolisüsteemi, ja ega neil muid võimalusi suurt ei olegi. Kuna aga kõik õpetajad direktoritoolile ei mahu, raisatakse suur hulk energiat, mida peaks kulutama laste õpetamiseks, mõttetule, sapisele intrigeerimisele. Valgete maailm maksab neile krosse, kohtleb neid julmalt ja ärritab neid päevast päeva. Sellepärast on ka täiesti arusaadav, miks nad juba õige pea ei suuda oma õpilasi taluda. Ja lapsed tunnevad seda; noori on raske petta. Samuti teavad nad, miks neil tuleb käia täistuubitud, vananenud koolimajades, klassides, mis on nii suured, et isegi kõige tähelepanelikum õpilane ja kõige andekam õpetaja tunneb, kuidas ta pikkamööda abitusemerre vajub.

Mis seal siis imestada, kui niisuguses punkris mööduv puberteediiga oma ohtudega nõuab lastelt ränka lõivu — igal aastal saadetakse koolitüdrukuid sünnitushaiglasse ja koolipoisse tänavale. Mis seal siis imestada, kui poiss, kes jõuab ühel päeval arusaamisele, et kooliskäimisest hoolimata ei saa temast midagi rohkem kui pakikandja või liftipoiss — või siis omasuguste õpetaja —, saadab kõik

kuradile. Ja nii nad lähevad, kandes oma rusuvat kibestuskoormat, mida nad püüavad kogu elu varjata, päeval ja öösel, ja hävitavad end niiviisi lõplikult. Neist saavad lakeid või kurjategijad või päevavargad — neegrid, keda on sünnitanud segregatsioon ja kelle najal Lõuna tõendab, et segregatsioon on õige.

Charlotte'is hakkasin ma mõistma sedagi, mida Lõunas nimetatakse «ettevalmistusajaks». Kuus aastat järjest enne Musta esmaspäeva katsus kohalik NAACP[1] teha kõik, et panna linnaisasid austama «eraldatud, kuid võrdset» staatust ja parandama mingilgi määral olukorda neegrite koolides. Midagi muidugi ei tehtud. Pärast Musta esmaspäeva palus Charlotte «aega» — nagu pärast selgus, selleks, et välja töötada legaalset strateegiat, mille eesmärgiks on võimalikult väike integratsioon võimalikult pika perioodi jooksul. Mõõdukas kuberner Hodges esitas 1955. aasta augustis ettepaneku, et neegrid segregeeriksid end vabatahtlikult — kasu olevat sellest, nagu ta väitis, mõlemal rassil. Kui neegrid sellest mõõdukast ettepanekust vaimustusse ei sattunud, alustas maal uuesti tegevust Ku-Klux-Klan ja jätkas seda ka siis, kui ma sealt lahkusin. Nii on neegripoisid kahtlemata sunnitööl.

Mulle öeldi aga: «Charlotte ei ole Lõuna.» Mulle öeldi: «Te ei ole veel Lõunat näinud.» Charlotte tundus mulle juba küllalt «lõunalik», aga paraku oli Charlotte'i elanikel õigus. Üheks põhjuseks on asjaolu, et Lõuna ei ole monoliitne tervik, nagu ta meile Põhjast vaadatuna paistab, vaid äärmiselt ebaühtlane ning lõhestatud piirkond. Ta ripub takjana oma minevikumüüdi küljes, kuid samal ajal sunnib täiesti müüditu olevik talle halastamatult peale suuri muudatusi: Lõuna tavad on sõjajalal Lõuna huvidega. Seda tunneb iga lõunaosariiklane ja just selle tõttu ongi seal nii palju seesmist paanikat ja nii palju välist jõuetust.

Tuleb siiski öelda, et neegri seisukohast ei erine rasside olukord Lõunas oluliselt rasside olukorrast Põhjas. Vaim on siin sama, peamurdmist valmistab üksnes etikett. Kui

---

[1] NAACP — National Association for the Advencement of Colored People (Värvilise Elanikkonna Edendamise Rahvuslik Assotsiatsioon), suurim neegrite organisatsioon Ühendriikides, asutati 1909. aastal «värviliste kodanike täielike poliitiliste, kodaniku- ja juriidiliste õiguste kaitseks ja nendele võrdsete võimaluste tagamiseks». Tõlk.

Põhjas on segregatsioon mitteametlik, siis Lõunas on see ametlik; erinevus on küll olemas, kuid enamiku Põhja neegrite saatust see ei leevenda. Me tuleme selle küsimuse juurde veel tagasi, kui me vaatleme lähemalt Lõuna suurlinnade ja osariikide vahelisi suhteid.

Atlanta asub aga kindlasti Lõunas. Lõunas selles mõttes, et siinne rassisuhete ajalugu on olnud äärmiselt kibe. Seda võib lugeda inimeste nägudelt ja seda on õhust tunda. Just Atlanta äärelinnas tundsin ma esmakordselt, kuidas Lõuna loodus — puud, vaikus, leitsak ja asjaolu, et kõike näib siin eraldavat tohutu vahemaa, — on vägivalla jaoks otsekui loodud, otsekui nõuaks seda. Kas saab ohjeldada kirgi pimedal teel, mida ümbritseb lõunamaine öö! Kõik näib nii meelas, nii rauge, nii salajane. Ihale võib anda voli siinsamas, selle tara taga, tolle puu all, seal pimedas; ja keegi ei näe, keegi ei saa kunagi teada. Ainult öö peab valvet, ja öö on loodud ihade pillerkaariks. Niisuguses kliimas ei ole protestantism õige usk, ja ameeriklased on küllap viimane rahvas, kes niisuguses kliimas elab. Lõuna öös näib kõik võimalik, ka kõige salajasem, sõnul väljendamatu unistus. Siis aga saabub Lõuna päev, niisama kalk ning häbitu, kui mahe ning pime on öö. Kõik see, mis on pimeduses tehtud, tuleb päevavalgel nähtavale. Küllap tundsid midagi seesugust needki inimesed, kes muutsid selle maa selleks, mis ta praegu on. Ja küllap põhjustas see suuri piinu. Võib-olla nägi peremees, kes oli öösel orjatüdrukut magatanud, hommikul oma süüd oma naise heledates silmades. Ja naine nägi oma mehe lapsi orjade hurtsikutes, nägi, kuidas ta mehe liignaine, meela näoga must tüdruk, teda vaatas — teda, kes ta oli samuti naine ja vaevalt vähem meelas, ainult et valge nahaga. Küllap otsis musta amme hellitavate ja armastavate käte vahel üleskasvanud nooruk, keda ajasid kimbatusse tema ja amme laste vahele seatud kohutavad tabud, pärast esimest tutvust musta lihaga kohta lõõskava taeva all, kuhu end peita. Ja küllap nägi valge mees oma süüd mujalgi, nägi seda kogu aeg, isegi siis, kui tema patt oli tühipaljas himu, isegi siis, kui tema patt tuli ilmsiks ainuüksi tema võimus: ta nägi seda musta mehe silmades. Ka siis, kui ta ei olnud mustalt mehelt varastanud naist, oli ta temalt varastanud vabaduse — mustalt mehelt, kellel oli samasugune keha kui temal, samasugused kired kui temal ja kelle ilu oli metsikum ja erootilisem. Kui palju

kordi on Lõunas koitnud päev ja leidnud oksas kõlkumas kohitsetud musta mehe!

See oli üks vana must mees Atlantas, kes vaatas mulle silma ja juhatas mind mu elu esimesse segregeeritud bussi. Ma olen selle mehe peale palju mõelnud. Ma ei ole teda enam kordagi näinud. Ma ei suuda kirjeldada pilku, mille me vahetasime, kui ma temalt teed küsisin, küll aga meenus mulle sealsamas Shakespeare'i «kõige rohkem on kannatanud kõige vanemad». Ka meenutas tema pilk mulle üht bluesi: «Jah, kui naist haarab tusk, issand, ta laseb pea norgu ja nutab. Kui aga meest haarab tusk, issand, ta kargab rongi peale ja sõidab minema.»[1] Korraga oli mulle selge, miks on mustad mehed päikese loojumise aegu nii sageli kaubarongile karanud. Ja võib-olla just sellepärast, et ma astusin segregeeritud bussi ning mõtlesin endamisi, kuidas küll on neegrid seda ja teisi teotusi nii kaua kannatanud, avaldaski see mees minu peale nii rabavat mõju. Mulle näis, et ta tajus, mida mina sel hetkel tundsin. Ta silmad näisid ütlevat, et kõike seda, mida mina sel hetkel tundsin, on tema tundnud kogu elu, ainult et hoopis rängemalt. Minu silmad ei näe iial seda põrgut, mida on näinud tema silmad. Põrgut, mis seisab lihtsalt selles, et tal ei ole kogu oma elu jooksul olnud midagi niisugust, ei naist, ei maja, ei last, mida valged oma vägevusega ei oleks võinud temalt iga hetk ära võtta. See kokku ongi paternalism. Ja kõik need päevad, mis ma Lõunas veetsin, jälgisin ma vanade mustade meeste silmi.

Atlanta jõukad neegrid ei sõida kunagi bussiga, sest kõigil neil on autod. Linnaosa, kus nemad elavad, asub vaeste neegrite linnaosast tükk maad eemal. Neil on oma maja, halvemal juhul järelmaksuga. Tööle ja tagasi sõidavad nad autoga ning käivad üksteise pool kokteili joomas või õhtust söömas. Valgete maailmaga on neil väga vähe kokkupuuteid; aga nad on ka mustade maailmast ära lõigatud.

Mõistagi ei pea viimane lause sõna-sõnalt paika. Kooliõpetajad õpetavad neegreid, advokaadid kaitsevad neid. Kirikuõpetajad peavad neile jutlust ning matavad neid,

[1] Now, when a woman gets the blues, Lord, she hangs her head and cries. But when a man gets the blues, Lord, he grabs a train and rides.

ja teised kindlustavad nende elusid, tõmbavad välja nende hambaid ja ravivad nende tõbesid. Mõned advokaadid töötavad käsikäes NAACP-ga ja aitavad kohtutest läbi suruda segregatsioonivastaseid protsesse. (Muide, kui miski muu ei peaks ümber lükkama NAACP vastu sageli esitatud süüdistust, nagu oleks ta «käremeelne», siis teeb seda kindlasti see fantastiline visadus ning püsivus, mida nõuavad need legaalsed jõupingutused.) Paljud õpetajad näevad ränka vaeva, et oma õpilastes moraali üleval hoida ja neid uueks, vastutust nõudvaks eluks ette valmistada; ma ei kohanud nende hulgas ühtegi, kes oleks endale illusioone teinud selle võika koolisüsteemi suhtes, milles nad töötavad. Sellepärast, kui ma ütlen, et nad on mustade maailmast ära lõigatud, ei irvita ma nende üle — milleks mul õigupoolest õigustki ei ole. Ma räägin nende klassiseisundist — muidugi kui nad ikka on omaette klass — ja nende osast ühiskonnas, mille sotsiaalne struktuur on äärmiselt keerukas ja muutuv.

Praegusel hetkel on Atlanta linnavalitsusel jõukamatest neegritest suur kasu, sest nad esindavad — vähemalt sedagi — rassidevahelise läbikäimise potentsiaali. Et see on Atlantas nagu igal pool mujalgi tühipaljas ilufraas, selgub otsekohe, kui me vaatame, kui hämmastavalt vähe on siiamaani rasside vahel läbi käidud. Aga muidugi, peaaegu alati on see fraas viidanud asjaolule, et antud ajal ning kohas on neegri häälel poliitikute kauplemisobjektina küllalt väärtust. Ka annab «rassidevaheline läbikäimine» tunnistust sellest, et Atlanta on tegelikult kasvav ning arenev linn, ja kuivõrd ta tahab üha enam raha teenida, püüab ta vältida vahejuhtumeid, mis häirivad rahu, peletavad eemale kapitalimahutusi ja annavad põhjust segregatsioonivastasteks protsessideks, — kui neid hagisid kohtus arutada lastaks, oleks Atlanta linn kindlasti kaotajaks pooleks. Kui linnas peaksid algama rahutused, mis ühel päeval nagunii juhtub, haarab Georgia osariik relvad ja praegune linnavalitsus kukutatakse. Ma ei kohanud Atlantas ühtegi hinge (mõistagi ei olnud mul mingeid kokkupuuteid, isegi mitte jutuajamisi, Valgete Kodanike Nõukogu[1] liikmetega), kes poleks palve-

[1] White Citizen's Council — salajane rassistlik organisatsioon, mis asutati 1954. aastal, pärast Ülemkohtu määrust segregatsiooni kaotamise kohta koolides. Tõlk.

tanud praeguse linnapea tagasivalimise eest. Mitte sellepärast, et teda eriti armastataks, vaid sellepärast, et tema poliitika lükkab tapatalgud edasi.

Arusaadavalt on Atlanta jõukate neegrite positsioon üsnagi kõikuv. Ehkki nii nende kui linnapea südameasjaks on rahu säilitamine, ei ole ega saagi olla nende ja tema eesmärk sama. Paljud neegeradvokaadid on päevad ja ööd ametis segregatsioonivastaste protsesside ettevalmistamisega, mille kohtusse jõudmist linnapea iga hinna eest katsub takistada. Õpetajad püüavad päevast päeva oma õpilastes — ja küllap iseendaski — hävitada seda harjumuseks saanud alaväärsustunnet, mis on Lõunas praktiseeritava segregatsiooni üheks nurgakiviks. Paljud vanemad kuulavad niisuguste inimeste nagu senaator Russelli kõnesid ega saa öösel magada. Jõukate neegrite positsioon on eriskummaline: neid sunnitakse töötama selle heaks, et hävineks kõik, mis nad on nii kalli hinna eest ostnud, — nende kodud, nende mugavused, nende laste julgeolek. Pealegi on nende laste praegune julgeolek vaid suhteline, sest nende klassi suhteline jõud on suuteline ostma vaid suhtelist julgeolekut. Ja nad ei ole tegelikult kindlustatud, niikaua kui Atlanta neegrite enamik elab praeguses pimeduses. Piisab sellest, et ühes või teises linnaosas peksab politseinik öösel mõne neegri vaeseomaks või kaotab mõni neeger või mõni valge raevus lihtsalt pea, ja seni hoolikalt tasakaalus hoitud linn muutub hullumajaks. Ning saar, millele jõukad neegrid on ehitanud oma nägusad majad, kaob kui vits vette.

See ei käi aga kokku Atlanta linna huvidega, ja kõik teavad seda. Kui linn jäetaks omapead, võiks ta, hambad ristis, välja töötada võib-olla isegi mingid kompromissid, mis näevad ette pinevuse vähendamist ja neegrite elujärje parandamist. Aga linna ei jäeta omapead; ta kuulub Georgia osariiki. Maal ja väikelinnades ei ole neegrite häälel mingit kaalu, ja Georgia kuberner — atlantalased nimetavad teda «kolmanda järgu meheks» — lõikab poliitilisi loorbereid sellega, et hoiab neegrid seal, kus on nende koht. Kui kuus neegerkirikuõpetajat püüdsid busside Jim-Crow-määruse ignoreerimisega segregatsioonivastast kohtuprotsessi esile kutsuda, oli kuberner valmis sõjaseisukorda välja kuulutama ja kirikuõpetajaid vangis hoidma, nii et neil ei oleks kellegagi võimalik olnud kokku saada. Vahele astus linnapea, kes kohtles pastoreid

väliselt suure aupaklikkusega, summutas aga samal ajal kogu asja nii osavalt ära, et avalikkuse ette ei pääsenud midagi, ja praegu teevad tema käealused kõik mis võimalik, et asi kohtus arutamisele ei tuleks. Ja ärge unustage, et see oli Arkansase kuberner, kelle pöörane hasartmäng poliitilise võimu pärast põhjustas praeguse kriisi Little Rockis — vastu linnakodanike enamiku ja vastu linnapea tahet.

Lõuna suurlinnade ja osariikide vahel käimasoleval sõjal on ülimalt suur tähtsus, ja mitte ainult Lõuna jaoks, vaid kogu meie maa jaoks. Lõunaosariike valitsevad ikka veel peaasjalikult mehed, kelle poliitiline elu — niivõrd muidugi, kui nad on võimelised elu ja poliitikat ette kujutama, — sõltub maarajoonide elanikest. Selle asemel, et püüda neid inimesi nende hädadest ja teadmatusest välja juhtida, mis peaks hoopis auväärsem tegu olema, aheldatakse nad veelgi tugevamini oma vaimupimedusse. Tõsi küll, rahvale tõe rääkimine on raske ülesanne, kuid suuremal osal lõunaosariikide poliitikameestel puudub tahtmine seda üritadagi. Nende inimeste seisukoht vaid tugevdab neegrite nagunii lepitamatut vastuseisu, ja on päevselge, et selle tagajärjel puhkevad suurlinnades varem või hiljem suured rahutused. Kui rassimöll haarab Atlanta, ei levi see Atlantast edasi mitte ainult Birminghami. (Birmingham on lootusetult kadunud linn.) Rahutused levivad kõigisse meie maa suurlinnadesse, kus elab küllaldasel arvul neegreid. Ja põhjus ei ole mitte ainult selles, et Põhja ja Lõuna neegrite vahelised sidemed on veel väga tugevad. Põhjus on selles, et ameerika rahvas, kogu ameerika rahvas ei ole saja aasta jooksul tahtnud leida mustale mehele kohta enese hulgas.

Et mustad mehed on sellepärast pidanud taluma kohutavaid kannatusi, on väljaspool igasugust kahtlust. «Pärast päikeseloojangut,» ütles mulle Alabamas üks üpris heleda nahaga neeger, «on integratsioon Lõunas alati tõhus olnud.» «Kui must mees mängust välja jäetakse,» ütles mulle üks teine neeger, «ei saa me rääkida rasside kooselust.» Ka kõnelesin ma paljude Lõuna liberaalidega, kes annavad oma parima, et Lõunas integratsiooni teostada, ei kohanud aga peaaegu ühtegi valget meest, kes ei oleks kaduvat vana korda taga nutnud. Seejuures olid nad täiesti siirad ja omast piiratud seisukohast oli neil õiguski. Nad rääkisid sellest, kuidas Lõuna neegrid ja

valged olid teineteist armastanud, nad jutustasid mulle pikki lugusid andumusest ja kangelaslikkusest, mis vana korra pinnalt oli võrsunud, mis nüüd aga on alatiseks kaotsi läinud. Aga vanad mustad mehed, keda ma Lõunas nägin, — needsamad mustad mehed, keda Lõuna liberaal oli armastanud, kelle pärast Lõuna liberaal, ja mitte ainult liberaal, on tänapäevani valmis taluma suuri ebameeldivusi ning ohtusid, — ei nutnud midagi taga. Mehed ei taha eestkoste all olla, see emaskuleerib neid. Mustad mehed teavad seda; see on tegelikkus, milles nad on elanud, ja see on asi, millest valged mehed ei taha midagi teada. Kole on olla pereisa, kui su pere heaolu sõltub mõne teise mehe vägevusest ja heatahtlikkusest.

Aga kaugeltki mitte kõik inimesed ei tea, mida on ameerika rahvale see neegri inimesena kohtlemisest kõrvalepõiklemine maksma läinud. Kõige rohkem rabas mind Lõunas kohutav paradoks: mustad mehed on tugevamad kui valged. Ma ei tea, kuidas nad nii kaugele on jõudnud, kahtlemata on siin olulist osa etendanud neegrinaine, kelle ajalugu ootab veel kirjutamist. Aga kindlasti on mustad mehed tugevamad ka sel põhjusel, et suur osa valgete ameeriklaste ajast ning energiast on kulunud oma elu ühest olulisemast faktist möödavaatamiseks. Saamatus ja argus, mis ei luba tegelikkusele näkku vaadata, alandab rahvast täpselt samuti, nagu see alandab üksikisikut. Ja täpselt samamoodi, nagu Lõuna kujutab ette, et ta «tunneb» neegrit, kujutab Põhi ette, et ta on neegri «vabastanud». Mõlemad petavad end. Inimvabadus on keerukas, raske — ja isiklik — asi. Kui me võiksime hetkeks elu võrrelda kõrgahjuga, siis vabadus on tuli, mis põletab ära illusioonid. Meil tarvitseb vaid ausalt oma rahva elu uurida, ja me näeme, kui kaugel me veel oleme sellest inimvabaduse normist, millega me alustasime. Et neid elementaarseid inimvabadusi üles leida, peab igaüks, kes meie maad armastab, hoolikalt vaatlema iseennast, sest ka kõige suuremad teod, mida rahvas korda saadab, algavad üksikisikust. Kui me aga ei ole võimelised oma elu analüüsima, võib meist, ameeriklastest, saada rahvas, kelle nurjumistemonumendile on maailmaajaloos raske võrdset leida.

KÄRBES PETIPIIMAS

«Last saab sünnimaast lahutada,» armastasid vanemad inimesed öelda, «aga sünnimaad ei saa lapsest lahutada.» Küllap rääkisid nad seda oma elu peale mõeldes, sest minule hoiatuseks ei klappinud niisugune jutt kuidagi. Ma «lahutasin end oma sünnimaast» ja läksin Pariisi. Alles seal ma mõistsin, et vanarahvas teab, mida ta räägib: nii pea kui mu jalad puudutasid Prantsusmaa pinda, tundsin ma, et minust on tahes-tahtmata, nagu nõiaväel saanud ameeriklane.

Praegu, kus ma pärast peaaegu üheksaaastast äraolekut jälle tagasi olen, on pentsik mõelda, et ma ei oleks iial pidanud vajalikuks — või võimalikuks — külastada Ameerika lõunaosariike, kui ma ei oleks nii kaua Prantsusmaal elanud. Lõuna ees tundsin ma alati hirmu. Kui sügav see hirm oli — ehkki ma ei olnud kordagi Lõunas käinud — ja kui varakult see oli tekkinud, sai mulle koos paljude muude asjadega selgeks, kui ma Prantsusmaal elasin. Ja see sundis mind uuesti ning uut moodi mõtlema lapsepõlve mõistatusliku enesessesulgumise peale. Mind pani imestama, kust võtavad lapsed oma julguse — näiteks julguse minna läbi raevutseva rahvajõugu kooli.

«Ära unusta,» ütles mulle Washingtonis üks sõber, elatanud neeger, «et mis sa seal ka ei näe või missugust mõju see sinule ka ei avalda, praegust aega ei saa võrreldagi sellega, mis oli kakskümmend viis, kolmkümmend aastat tagasi. Mäletad sa veel oksa tõmmatud neegrite pilte?» Ma vaatasin teda uue pilguga. M i n a olin pilte näinud, t e m a aga oleks võinud oksas kõlkuda. «Ma mäletan veel seda aega,» jätkas ta, «kui trammikonduktorid püstolit kandsid ja neil oli politseivõim.» Ja ta mäletas veel paljupalju muudki. Ta mäletas näiteks Booker T. Washingtoni[1] kõnesid, mida ta kuulamas käis, ja Scottsboro kohtuprot-

[1] Booker Taliaferro Washington (1856—1915) — orjana sündinud neegerharitlane ja koolitegelane. T õ l k.

sessi, mida ta päevast päeva jälgis, ja Bessie Smithi[1] tõusu ning traagilist langust. Minule olid nad tähendanud raamatuid, ajaleheartikleid ja grammofoniplaate, aga nüüd selgus, et nad on minu koostisosad.

«Asi on selles, et sind lahutab Lõunast terve põlvkond. Sa leiad,» lisas ta lahkelt, «et inimesed ajavad meelsasti sinuga juttu... muidugi kui neile ei tundu, et sa vaatad oma Põhja päritolu tõttu nende peale ülevalt alla.»

Esimene neeger, keda ma kohtasin, üks pedagoog, ei andnud mulle vähimatki võimalust enda peale ülevalt alla vaadata. Ta sundis mind kohe algul möönma, et ma ei ole kunagi ülikoolis käinud, et põhjaosariikides elavad neegrid pead-jalad koos nagu sead sulus, ja et kolledž, kus me kohtusime, on parimaks tunnistuseks lõunaosariikide neegrite ettevõtlikkusest ja meelekindlusest. «Meie, Lõuna neegrid, oleme just nagu üks suur pere.» Ja ma olin lõplikult häbistatud, kui ta sai teada, et ma ei oska isegi autot juhtida. Mul polnud võimalikki temalt midagi küsida. Ta oli minust teinud nii armetu Põhja selgrootuse musternäidise, et oleks tundunud kiusliku vastulöögina, kui ma oleksin teda palunud arutada integratsiooni probleemi, mis oli tema kodulinna üldise tähelepanu keskpunkti tõstnud.

Samal ajal aga paistis, et just see probleem vaevab teda rohkem kui miski muu; kuigi võib-olla ta ei teadnudki päriselt, mida ta sellest arvab, või oli ta mõte liiga harline. Oli karta, et kahekümne aasta pärast ei ole tema kolledž enam see, mis ta praegu on. Kaob kooli erifunktsioon, nagu kaob tema positsioongi, milleni jõudmine oli temalt nii suurt vaeva ja valu nõudnud. Uus, tulev päev ei olnud tema päev. Ma ei mõtle mitte, et see oleks temas kibestust tekitanud, küll aga tundus mulle, et see teda kohutas ja kurvastas; sest tulevikuga on lood nagu taevaga — igaüks ülistab seda, aga esialgu ei ole kellelgi veel tahtmist sinna minna. Ja mulle jäi mulje, et laste suhtes, kes aitavad seda tulevikku lähemale tuua, jagas ta seisukohta, millega mul on tulnud hiljem sageli kokku puutuda, — kõige selle ees, mis toimub, tundis ta imetlust, iga üksiku väljaastumise puhul aga skeptitsismi.

[1] Bessie Smith (1895—1937) — kahekümnendate aastate populaarsemaid bluesilauljaid; suri Clarksdale'is Mississipi osariigis autoõnnetuse tagajärjel verekaotusse, sest temale kui neegrile keelduti valgete haiglas esmaabi andmast. Tõlk.

Tol õhtupoolikul läksin ma külastama G-d, viieteistkümneaastast «integreeritud» koolipoissi. Ma olin ühtteist kuulnud tema esimesest koolipäevast, nendest kummalistest probleemidest, mida tema kooliskäimine põhjustas, ja tema erakordsest käitumisest.

Esimesel pilgul näis suurimaks erakordsuseks tema juures olevat vaikimine. Oma ea kohta oli ta pikk ja näis, nagu pikad poisid ikka, koosnevat peaasjalikult teravnurkadest: küünarnukkidest ja põlvedest. Tõmmu, piparkoogipruun nägu, tavalised juuksed ja häirivalt ükskõikne ilme — päästsid ainult väga tumedad, väga suured silmad. Mulle jäi mulje, et iga kord, kui ta pilgu tõstis, nägi ta ainult riiulil seisvaid raamatuid, ja iga kord, kui ta pilgu langetas, tõmbus ta nagu raamatukogusse tagasi.

Istusime elutoas, tema ema, noorem vend ja noorem õde ning mina, kuna G. istus sohval ja oli ametis oma kooliülesannetega. Isa oli tööl ja vanem õde ei olnud veel koju tulnud. Kui ma tuppa astusin, vaatas poiss korraks üles, et öelda: «Tere õhtust, sir», ja jättis edaspidise ema hoolde.

Proua R. oli väga tahtejõuline naisterahvas, nägus ja väliselt rahulik. Tal oli seljas must kleit. Ta rääkis mulle, et esimesel koolipäeval oli G-le ainult sõimunimesid hüütud, muud midagi; teisel päeval aga ähvardati proua R-i järjekordselt telefoni teel ja hoiatati viimast korda, et kui ta ei taha, et tema poeg «ribadeks lõigatakse», siis ärgu ta teda parem kooli saatku. Sellele hoiatusele ei pööranud proua R. rohkem tähelepanu, kui et helistas politseiülemale.

«Politseiülem käskis mind lasta tal koolis edasi käia. Ta lubas platsis olla, kui ribadeks lõikamiseks läheb. Nii ma siis saatsingi ta kooli.» Märkimisväärsem on muidugi, et G. läks.

Keegi ei hakanud teda ribadeks lõikama, keegi isegi ei puudutanud teda. Aga kaasõpilased moodustasid G. ja koolukse vahele elava müüri, ütlesid talle midagi, mis nende kavatsusi kaksipidi mõista ei lasknud, jõllitasid talle vastu ega lasknud teda sisse. (Ma küsisin poisilt: «Mida sa tundsid, kui nad sul tee kinni panid?» G. vaatas mulle korraks otsa, ilma et ta näolt midagi oleks võinud välja lugeda, ja vastas: «Mitte midagi, sir.») Lõpuks ilmus direktor, võttis tal käest kinni ja viis ta koolimajja

sisse. Selja taga karjusid samal ajal lapsed: «Nigger-lover!» [1]

Kogu päeva on G. koolis üksinda.

«Nagu ma kuulsin, pidid mõned poisid sulle tuttavad olema,» ütlesin ma. Mulle oli räägitud, et tal on valgete õpilaste hulgas sõpru, kellega ta oli tuttavaks saanud viimastel «seebikasti»-võiduajamistel [2].

«On küll, aga ükski neist ei käi tema klassis,» seletas ema. Vastus tuli kuidagi liiga kähku, just nagu ei tahaks proua R., et tema poja igapäevasest eraldatusest pikemalt räägitaks.

«Me ei õpi samu aineid,» ütles G. Tundus, nagu oleks ta oma emale appi rutanud. Siis lisas ta tõrksalt, otsekui sisimas õlgu kehitades: «Alguses mõned poisid sõid minuga koos, aga siis hakkasid teised neile igasuguseid nimesid hüüdma.» Ja ta jätkas koduste ülesannete lahendamist.

Ma hakkasin aimama, et on väga palju asju, mida G. minu eest varjaks, aga et veel rohkem on neid asju, millest ta iial emale ei räägiks.

«Nii et keegi sind ei tülita?»

«Ei,» vastas ta. «Igasuguseid nimesid hüütakse küll. Aga see mind ei häiri.»

Sellest hoolimata eskordib teda koridoris tihtipeale direktor. Ühel päeval, kui G. oli üksi, tõukas teda üks poiss ja lõi ta jalust maha. G. rääkis sellest direktorile. Valge poiss salgas, aga mõni päev hiljem, kui G. ja direktor koos jalutasid, tuli ta nende juurde ja ütles: «Vabanda, et ma sind tõukasin; enam ma nii ei tee.» Ja nad surusid teineteisel kätt. Aga sõpra ei ole sellest poisist siiani saanud. Ja on selge, et G. uhkus ei lubagi niisugust asja oodata.

Ma küsisin proua R-i käest, mis õhutas teda oma poega panema keskkooli, kus varem käisid ainult valged. Ta ohkas, vaikis, ja ütles siis järsult: «Igatahes mitte see, et mul oleks kange tahtmine olnud teda valgetega koos mehkeldamas näha.» Samas puhkes ta naerma. «Ausõna, ma ei tea, mis tunne mul oleks, kui ma peaksin süles

---

[1] Nigger-lover — sõimusõna, mis tähendab sõna-sõnalt «neegri-armastaja». Tõlk.

[2] «Soapbox derby» — võistlus kiirlaskumises mööda kallakut rada, millest võtavad osa 11—15-aastased poisid omatehtud, mootorita, üheistmelistel sõidukitel. Tõlk.

hoidma valget põngerjat, kes mind vanaemaks hüüab.» Ka G. puhkes naerma, esimest korda kogu õhtu jooksul. «Valged räägivad,» jätkas ema, «et see ongi kõik, mida üks neeger tahab. Ma kahtlen, kas nad ise seda usuvad.»

Vahetasime kõneainet. Jätsime selle kahtlase küsimuse, mida valged usuvad ja mida nad ei usu, kõrvale ja astusime suhteliselt kindlamale pinnale: mida teab ja kardab tema, proua R.

«Näete seda poissi? Eluaeg on ta olnud puhas viiemees. Ja see ei maksnud talle mingit vaeva. Aga näete nüüd, missmoodi ta seal vaikselt sohva peal istub, nina raamatus? Kui ta veel ... keskkoolis käis, ei antud neile kodus midagi üles, või kui antigi, siis kulutas ta selle peale kõige rohkem viis minutit. Ülejäänud aja logeles ta niisama tänaval ja kogus endale tuliseid süsi pea peale, koolis aga mängis päev otsa tola, et teised poisid naerda saaksid. Oleks ta seal midagigi õppinud ja oleks seal kelleigi sooja või külma olnud, õpib ta üleüldse midagi või ei õpi. Mul oli see pilt liiga hästi silme ees, mis temast saab, kui see asi niimoodi edasi läheb.»

Poiss istus hiirvaikselt.

«Mida te ... keskkoolis õppisite?» küsisin temalt.

«Mitte kui midagi!» pahvatas ta mitte-poisilikult naerma. Palusin, et ta seletaks seda mulle täpsemalt.

«Noh, õpetaja tuli klassi,» ütles ta, «ja andis meile midagi lugeda ja läks siis ise minema. Korda pidama jättis mõne õpilase ...» («Võite ise ette kujutada, palju seal siis loeti,» ütles proua R. vahele.) «Tunni lõpul,» jätkas G., «tuli õpetaja tagasi ja käskis meid järgmiseks päevaks kodus veel midagi lugeda.»

Et koolis midagi muud teha ei olnud, hakkas G. oma klassikaaslasi lõbustama ja tema ema hakkas hirmu tundma. G. on parajasti selles eas, kus poisid kipuvad kooli pooleli jätma. Põhjuseks võib olla mõne tüdrukuga kimpujäämine; ka tüdruk jätab kooli pooleli; poiss läheb mõneks ajaks tööle või satub pikaks ajaks pigisse. Mulle räägiti, et möödunud aastal olevat nelikümmend viis tüdrukut läinud koolist sünnitushaiglasse. Ja nädal-poolteist enne minu saabumist tollesse linna anti kaheksateist poissi G. endisest keskkoolist kohtu alla.

«Minu poiss on hea poiss,» ütles proua R., «ja ma tahtsin, et tal oleks mingigi võimalus elus.»

«Kas siis õpetajad õpilaste pärast mingit muret ei

tunne?» küsisin mina. Ta hakkas jälle naerma. Mis see mure aitab!? Ja mida nad saaksidki teha, kui nad tõepoolest tunneksid muret? Liiga täis topitud on need ajast ja arust ning nõuetele mittevastavad koolimajad viletsuses siplevate ja ärakurnatud vanemate lapsi. Suuremat osa neist võib juba ette lootusetult kadunuks pidada. Pealegi on õpetajatel nende koht kindlustatud. Nad vastutavad ainuüksi direktori ees; viimane on aga kohalemääratud ametnik, kelle kõlblikkuse vastu (valged) leivaisad ja ametivennad ei tunne nähtavasti mingit huvi.

G. endise kooli direktor oli seitsmekümne viie ringis, kui ta lõpuks oma kohalt tagasi astus. Distsipliini sisendamiseks oli tal oma meetod: ta laskis poistel paariviisi — «direktori järelevalve all» — teineteist nahkrihmaga nüpeldada. Ükskord oli ka G-le niimoodi distsipliini sisendatud. Vanemad käisid direktoriga pahandamas, ja sellega kogu asi jäi. Teisiti lõppes lugu aga kahe poisiga G. tutvuskonnast: nad jätkasid arveteõiendamist pärast kooli ja üks poiss peksis teise nii hullusti läbi, et see tuli haiglasse viia. Koolisüsteemi juures, mille aluseks on segregatsioon, puuduvad õpetajatel igasugused tõusuvõimalused, see halvab täielikult nende töötahte, ja õpilased teavad seda. Ning peagi sõlmitakse õpilaste ja õpetajate vahel vaherahu.

«Kui poiss tahvlit pesta oskab,» olevat üks õpetaja ütelnud, «viin ma ta järgmisse klassi.»

Küsisin proua R-i käest, mida teised neegrid sellest arvavad, et ta G. valgete kooli pani.

«Nojah, paljudele ei ole see muidugi meeltmööda,» vastas ta — ehkki mulle jäi mulje, et seda talle otse näkku ei öelda. Kui kooliaeg lähenes, päris talt ikka rohkem ja rohkem inimesi: «Nii et sa mõtled ta ikka sinna panna?» — «Nojah,» vastas ta neile, «jutud käivad, et uksed on lahti, ja miks siis mitte proovida, jah, mina mõtlen ta küll sinna panna.»

Linnas elava umbes viiekümne tuhande neegri hulgas leidus ainult nelikümmend viis sooviavaldajat. Vanemad lubasid küll oma lapsed valgete kooli panna, arutasid seda asja ja tegid plaane. Aga kui koolimineku aeg oli ukse ees ja kui sooviavalduseplangid neil tegelikult käes olid, ütlesid nad: «Ega selle avaldusega kiiret ole. Küllap jõuan veel.» Või: «Sai seda asja kaalutud nii ja naa. Ma vist teda praegu veel ei pane.»

«Miks?» pärisin mina. Aga sellele küsimusele ei osanud või ei tahtnud proua R. vastust anda.

Ma küsisin, kas tema või tema abikaasa vastu mingeid survevahendeid ei ole kasutusele võetud ja kas ta G. pärast muret ei tunne, kui poiss koolis on. Tema vastas, et ei, mingeid survevahendeid ei ole keegi kasutusele võtnud, ehkki mõned valged on püüdnud hea nõu andmise ettekäändel tema tegu maha laita. Tema ise tööl ei käi ja niisiis töökoha kaotamise riski tal ei ole. Ka ei ole, nagu ta mulle kinnitas, keegi midagi öelnud tema mehele, kes oskavat, nagu ta uhkusega teatas, keelt hammaste taga hoida. Alles hiljem selgus jutu sees, et mees ei tööta siiski oma tavalisel alal, vaid kusagil mujal.

Ka minu teisele küsimusele, kas ta poja pärast muret ei tunne, vastas proua R. eitavalt; paljus kõlas tema «ei» nagu G. «mitte midagi, sir», kui ma temalt esiti pärisin, mida ta tundis kaasõpilaste poolt tõkestatud kooliukse juures. Ema puhul oli siiski hõlpsam läbi näha, mida ta mõtleb: ta lootis kõige paremat ja teadis, et praegu ei tohi pead kaotada. «Mul ei ole niisugust tunnet, et temaga võiks midagi juhtuda,» ütles ta kainelt. «Ma l o o d a n, et ei juhtu. Aga seda ma tean ka, et kui keegi peaks minule või minu lastele liiga tegema, virutan ma kõigest jõust vastu. Jumala eest, ma virutan vastu.»

Meie jutuajamise ajal istus G. oma raamatutega sohval ja õppis järgmiseks päevaks. Ta ilme oli veelgi ükskõiksem kui enne, ja taas pidin ma imestama, kuidas ta küll suudab end kätte võtta kogu päeva jooksul kindlasti kõige raskemal hetkel — hommikul, kui ta silmad avab ja teab, et kõike tuleb jälle otsast peale taluda. Solvamisi ja maskeeritud vägivalda, õpetajaid ja küsimist.

«Üksinda suure karja hulgas,» ütles ta ema. «See on üsna jube.»

«Mis sa arvad, kas sa pead vastu?» küsisin temalt. «Või oleks mõistlikum... keskkooli tagasi minna?»

«Ei,» ütles ta. «Küll ma pean. Tagasi ma ei lähe.»

«Tagasimineku peale ta mitte ei mõtlegi,» ütles ema — uhkelt ja nukralt. Ma hakkasin aimama, et olukorra äärmuslikku pinget aitab poisil taluda peaaegu fanaatiline kontsentreerumine koolitööle, see, et ta koondab kogu oma tähelepanu tollele ühele asjale, mille järgi teised on ükskord s u n n i t u d tema üle otsustama. Uhkus ja vaikimine olid tema relvad. Uhkus sobib neegri loomusega

hästi kokku, aga G. vaikimine tundus rahutuks tegevat isegi tema ema, kuigi ta oli liiga tark, et vahele segada. Sest kes ütleb, missugust mõju see kõik poisile tegelikult avaldab?

«Pagana raske on rahulikuks jääda ja edasi minna, kui sind niggeriks sõimatakse,» ütles mõni aeg hiljem poiss, end ikka vaos hoides, ehkki tema silmad põlesid. «Aga kui keegi peaks minu peale sülitama, siis ma t e a n, et läheb löömaks.»

Ta ema naeris, naeris, et rahustada ennast ja oma poega, siis vaatas mulle otsa ja ütles:

«Mõnikord ma ei saa lihtsalt aru, mispärast need valged nii vastikud peavad olema.»

Seda küsivad neegrid endalt ikka ja jälle, isegi kõige «liberaalsemad» — see epiteet käib, mõistagi, käesoleva kirjutise autori kohta. See küsimus (ehkki viisakamas vormis) vasardas mul peas ka järgmisel päeval, kui ma läksin külastama G. uue kooli direktorit. Aga tema ei paistnud olevat «vastik» ja ta ei olnudki seda: ta oli kõhn, umbes minuvanune noor mees, kohmetu ja kimbatuses. Ma küsisin temalt, kuidas asjad arenevad, mida ta sellest kõigest arvab ja mis siin tema arvates — kaugemas või lähemas tulevikus — veel võib juhtuda.

«See on minu töö,» vastas ta, «ja ma täidan oma kohust.» Ta ütles, et mingeid sekeldusi nende koolis ei ole olnud ja et ta ei usu ka, et neid tuleb. «Lõppude lõpuks ei näe paljud õpilased G-d päeva jooksul kordagi.» Ükski laps ei ole talle midagi teinud ja paistab, et ka õpetajad täidavad kõrgemalt poolt saadud korraldust: olla G. vastu viisakas ja kohelda teda samal ajal nagu iga teist õpilast.

Ma palusin, et ta räägiks vahejuhtumist teisel koolipäeval, kui kaasõpilased ei lasknud G-d kooli uksest sisse. Ta seletas, et see olnud tühine asi. «Vaevalt et selle taga midagi tõsisemat oli.» Ta oli lihtsalt välja läinud, õpilastega rääkinud ja G. sisse toonud. «Ma olen näinud neid seda ka teiste lastega tegemas, kui nad on narritamise tujus.» Mulle jäi mulje, et ta on valmis seda vahejuhtumit lihtsalt laste ülemeelikuks tembuks pidama — sellest hoolimata, et talle järele karjuti (mida ta mulle küll ei ütelnud) «nigger-lover!»

Ja peab ütlema, et see epiteet teda küll õigesti ei iseloomustanud.

«Miks on G. ainus neeger teie koolis?» küsisin ma. Selle linna õpilaste koolidesse jaotamise plaani järgi, mis näeb ette võimalikult väikest integratsiooni võimalikult pika aja jooksul, pääses G. ainsa neegerõpilasena sellesse kooli.

«Ja ma ei leia ka, et värviliste lapsed õigesti teevad,» lisas ta, «kui nad tulevad valgete kooli ainult s e l l e p ä r a s t, et need on valgete koolid.»

«Nojah,» alustasin mina, «aga isegi siis, kui see teile ei meeldi . . .»

«Ma ei ole ütelnud, et see mulle ei meeldi,» ütles ta kiiresti, tõstis pea ja heitis mulle silmanurgast pilgu.

Ja hakkas siis sõnu otsides seletama, et see on lihtsalt vastuolus tema kogemuste ja tõekspidamistega. Ta ei ole eales unistanud rasside segunemisest, ei ole seda iial oma südameasjaks teinud ja ei usu ka, et see tal tulevikus korda läheb. Samas ta lisas nagu enesekaitseks, et ta lävib ka ainult teatavate valgete inimestega. Aga: «Ma ei ole oma elus kohanud ühtegi värvilist, keda mul oleks põhjust olnud vihata või kellele ma oleksin halba soovinud.»

Seda öeldes püüdis ta mulle silma vaadata, ja ma sain aru, et ta tahab teada, kas ma usun teda.

Ma uskusin teda tõesti; ta jättis väga kena ning ausa inimese mulje. Küll aga oleksin ma tahtnud teada, kas ta on oma elus kunagi mõnda neegrit lähemalt v a a d a n u d ja huvi tundnud tema elu, tema taotluste ja kõige selle üldinimliku vastu, mida tema tume nahk varjab, nii nagu tundsin huvi mina — kui ta rääkis, et rassisuhted on nende linnas «oivalised» ega ole hiljutiste sündmuste tagajärjel teravnenud —, kuidas pagana pihta läheb tal korda oma pettekujutlustest ikka veel kinni hoida.

Hiljem tulin ma oma katkestatud küsimuse juurde tagasi ja sõnastasin selle nüüd veelgi suurema taktitundega.

«Ehkki praegune olukord valmistab kõikidele asjaosalistele ebameeldivusi — kas teile ei tundu, et põhjuseks, miks värviliste lapsed tahavad käia valgete koolis, ei ole mitte soov valgetega üheskoos olla, vaid lihtsalt soov paremat haridust saada?»

«Oi, ma ei tea,» vastas ta. «Ma usun, et värviliste koolid on täpselt niisama head kui valgete koolid.» Ma taht-

sin küsida, mille põhjal ta niisugusele järeldusele on tulnud ja kuidas üldse saavad värviliste koolid «niisama head» olla, kui mõelda, missuguse pitseri elu neile praegu ja tulevikuski vajutab ja missugused ähmased väljavaated on neegeröpilastel, kui nad ei ole just erakordselt andekad või jultunud. Aga tegelikult viitasin ma ainult sellele, et G. ja tema perekond, kes peaksid olukorraga kindlasti igapidi kursis olema, on nii sügavalt veendunud vastupidises, et nad on G. ellu pöörde toomise nimel valmis riskima nii tema kehalise kui vaimse tervisega. Ja ma ei hakanud rääkima ka vaimustuse puudumisest, mida ilmutas G. ema võimaliku valgenahalise lapselapse suhtes. Polnud nagu mõtet teha sellest mehest veelgi suuremal määral oma vaimse pärandi ohvrit, kui ta seda galantselt juba praegu oli.

«Ma usun siiski,» ütlesin ma pärast pikka painavat pausi, «et teie kimbatus praeguses olukorras seisab selles, et t e i l on väga raske olla lapse vastu ülekohtune mõne niisuguse asja pärast, mille eest ta ei ole rohkem vastutav, kui olete t e i e.»

Tema silmadesse tuli korraga elu, või langes nende eest loor, ja ma nägin meest, kes oli ahastuses. Tema pilk oli täis valu ning nõutust ja ta noogutas mulle. Selle võimatu olukorraga tuli tal iga päev vastamisi seista. Ja mul oli äkki millegipärast tunne, et temasuguste arv saab päevpäevalt kasvama, kasvab peadpööritava kiirusega juba praegu.

Sest siiamaani on segregatsioon Lõunas, ja tegelikult kogu meie maal, oma ülesande hiilgavalt täitnud: ta on võimaldanud valgetel inimestel põlvest põlve ja ilma märkimisväärsete südametunnistusepiinadeta l u u a just niisugust neegrit, keda nad on näha soovinud. Kui müürid kokku varisevad, sunnitakse neid uue pilguga vaatama eilseid päevavargaid ning lakeisid, ja see viib neid paratamatult mõtetele, mis saavad olla üksnes ängistavad. Ei ole kerge, kui sa pead sunni all oma elukäsituse ümber hindama ja endamisi üldise ülekohtu üle mõtteid mõlgutama.

«Mis te arvate,» küsisin ma temalt, «mis nüüd edasi saab? Mis te arvate, mida tulevik toob?»

Ta naeris tehtult ja ütles, et ta ei tea. «Ma ei taha selle peale mõelda.» Siis aga lisas: «Ma olen usklik ja usun, et Looja aitab meil leida tee, mis viib probleemide lahendu-

sele. Kui inimene selle kaotab, on ta kaotanud kõik, mis tal on.» Ma nõustusin, olles rabatud tema pilgust.

«Te olete vist Põhjast?» küsis ta minult äkki.

«Jah,» vastasin ma.

«Eks teil ole seal ka omad hädad ning raskused,» ütles ta.

«Jah, muidugi, loomulikult on,» tunnistasin ma, surusin tal kätt ning lahkusin. Ma ei ütelnud talle, mida ma seejuures mõtlesin: et meie hädad ning raskused on ühised, ja et kui me ei võta kiiresti midagi ette ega ole ausad, siis see, mis toimub täna Lõunas, toimub homme ka Põhjas.

MU VANGIKONG VAPPUS

Kiri vennapojale priikslaskmise sajandal aastapäeval[1]

Armas James.

Ma olen seda kirja viis korda alustanud ja viis korda puruks rebinud. Sinu nägu, mis on ühtlasi Sinu isa ja minu venna nägu, seisab kogu aeg mu silme ees. Nagu tema, nii oled ka Sina tõrges, sünge, kergesti haavuv, tujukas ja kipud ikka toores olema, sest Sa ei taha, et Sind tossiks peetakse. Võib-olla oled Sa selles suhtes oma vanaisa moodi, ma ei tea, nii Sina kui Su isa sarnanete igatahes väliselt temaga väga. Ainult et tema on surnud, ta ei ole Sind eales näinud, ja tema elu oli kohutav; ta oli juba ammu enne surma kaotanud, sest oma südame põhjas uskus ta, mida valged tema kohta ütlesid. See ongi üks põhjusi, miks temast nii püha mees sai. Ma olen kindel, et Su isa on Sulle sellest üht-teist rääkinud. Ei Sinust ega Su isast ole kunagi loota pühameest: tegelikult kuulute teie teise ajastusse, olete nende neegrite järeltulijad, kes lahkusid maalt ja asusid elama «hävituse linnadesse», nagu kadunud E. Franklin Frazier neid nimetab. Ent tea: Sind saab ainult siis hävitada, kui Sa usud, et Sa oled tõepoolest see, keda valgete maailm «niggeriks» nimetab. Ma räägin Sulle seda sellepärast, et ma armastan Sind, ja palun, ära seda kunagi unusta.

Teid mõlemat olen ma tundnud sündimisest saadik. Ma olen Sinu isa süles ja kukil kandnud, olen teda suudelnud ja talle laksu andnud, olen teda käima õpetanud. Mulle tundub, et kui sa tunned kedagi nii ammust ajast, kui sa oled kedagi nii kaua aega armastanud, algul imikuna, siis lapsena, siis mehena, hakkad sa aega ning inimese valu ja vaeva nägema kummalises perspektiivis. Teised inimesed ei näe seda, mida näen mina iga kord, kui ma

[1] Emantsipatsiooni proklamatsiooni kuulutas president Lincoln välja 1. jaanuaril 1863; pärast ratifitseerimist (1865) tehti selle põhjal konstitutsiooni XIII parandus. T õ l k.

Sinu isale näkku vaatan, sest Sinu isa tänase näo taga on varjul kõik tema endised näod. Puhkeb ta naerma, näen ma keldrit, mida Su isa ei mäleta, ja maja, mida ta ei mäleta, ja kuulen tema praeguses naerus tema lapsenaeru. Hakkab ta vanduma, mäletan ma, kuidas ta keldritrepist alla kukkus ja lõugama pistis, mäletan valuga tema pisaraid, mida minu käsi või Sinu vanaema käsi nii hõlpsasti ära pühkis. Aga mitte kellegi käsi ei saa ära pühkida neid pühkimatuid pisaraid, mida ta valab täna, mida on kuulda tema naerus, tema kõnes, tema lauludes. Ma tean, mida maailm on teinud mu vennale ja kui raske on tal olnud vastu pidada. Ja ma tean veel palju õudsemat kuritegu, milles ma süüdistan oma maad ja oma kaasmaalasi: ei mina ega aeg ega ajalugu ei saa neile kunagi andestada, et nad on hävitanud ja hävitavad veel praegugi sadu tuhandeid elusid, ilma et nad seda teaksid ja ilma et nad seda teada tahaksid. Hävituse ja surma suhtes võib inimene olla (tõsi küll, tal tuleb selleks end pingutada) filosoofiliselt paksu nahaga, sest siin on inimkonna valdava osa saavutused esimestest teadaolevatest inimestest peale kõige silmapaistvamad. (Pea siiski meeles: valdav osa inimkonnast ei ole k o g u inimkond.) Kuid on lubamatu, et laastamistöö algatajad võiksid end seejuures süütuks pidada. See on kuritegelik süütus.

Nõndaks, mu armas nimekaim, need süütud ja heasoovlikud inimesed, Sinu kaasmaalased, sundisid Sind ilmale tulema peaaegu samasugustes tingimustes, mis valitsesid rohkem kui sada aastat tagasi tolles Londonis, mida on meile kirjeldanud Charles Dickens. (Ma kuulen süütute koori karjumas: «Ei! See ei ole tõsi! Kui k i b e s t u n u d te olete!» Kuid ma kirjutan seda kirja S i n u l e, et see õpetaks Sulle üht-teist, kuidas n e i d kohelda, sest suurem osa neist ei tea veel, et Sina oled üldse olemas. Mina t e a n neid tingimusi, milles Sa ilmale tulid, sest mina olin Sinu sündimise juures. Sinu kaasmaalasi seal e i olnud; neid ei ole seal seniajani. Küll aga oli seal Sinu vanaema, keda ei ole kunagi süüdistatud, et ta kibestunud oleks. Süütud võiksid tema käest küsida. Teda ei ole raske leida. Su kaasmaalased aga ei tea sedagi, et tema on olemas, ehkki ta on kogu aeg nende heaks töötanud.)

Niisiis, Sa sündisid, tulid siia ilma oma neliteist aastat tagasi; ja ehkki Sinu isal, emal ja vanaemal, kui nad ringi vaatasid nendel tänavatel, kus nad Sind kandsid, kui nad

põrnitsesid neid müüre, mille vahel nad Sinu ilma tõid, oli tuhat põhjust meeleheiteks, ei heitnud nad siiski meelt. Sest siia ilma olid tulnud Sina, Suur-James (oma nime said Sa minu järgi — Sa olid beebina suur laps, mina aga ei olnud), olid tulnud selleks, et Sind armastataks. Et Sind, poisu, armastataks, kõvasti-kõvasti, ikka ja alati, et Sul oleks jõudu armastuseta maailmale vastu astuda. Pea meeles: mina tean, kui must on maailm praegu Sinu meelest. Ka tol päeval oli ta meie jaoks kole, jah, me värisesime, kui Sa sündisid. Ja me väriseme veel praegugi, aga kui me ei oleks üksteist armastanud, ei oleks meist keegi vastu pidanud. Ja nüüd pead ka Sina vastu pidama, sest me armastame Sind, pead vastu pidama oma laste ja oma lastelaste pärast.

Meie süütu maa määras Sinu eluasemeks geto, kus Sa pidid tema kavatsuste kohaselt hukkuma. Las ma seletan Sulle täpselt ära, mida ma selle all mõtlen, sest siin peitub asja tuum, siit on välja kasvanud minu vaidlus, mida ma pean oma maaga. Sinu sündimine oli niisugune, nagu ta oli, ja Sinu tulevik pidi olema niisugune, nagu ta pidi olema, ainult sellepärast, et Sinu nahk on must, ja mitte mingil muul põhjusel. Loodeti, et see määrab Sinu edasipüüdmiste piirid igaveseks ajaks. Sa sündisid ühiskonnas, mis julma selgusega ja kõikvõimalikul viisil kuulutas, et Sina oled igasuguse väärtuseta inimolend. Loodeti, et Sa ei taotle täiuslikkust, loodeti, et Sa lepid keskpärasusega. Kuhu Sa, James, iganes oma lühikese elu kestel siin ilmas oled pöördunud, ikka on Sulle öeldud, kuhu Sa võid minna ja mida Sa võid teha (ja kuidas Sa võid seda teha) ja kus Sa võid elada ja kelle Sa võid endale naiseks võtta. Ma tean, Su kaasmaalased ei ole minuga päri, ma kuulen neid ütlemas: «Te liialdate.» Nemad ei tunne Harlemit, aga mina tunnen. Ja Sina tunned. Ära usu kellegi sõnu, ka mitte minu omi, — usu oma kogemust. Tea, kust Sa tulid. Kui Sa tead, kust sa tulid, siis ei ole Su edasiminekul enam tõkkeid teel. Sinu elu faktid ja sümbolid on meelega välja mõeldud, et Sa usuksid, mida valged Sinu kohta ütlevad. Katsu, palun, meeles pidada, et see, mida nad usuvad, samuti see, mida nad teevad, et Sind kannatama panna, ei anna tunnistust mitte Sinu alaväärsusest, vaid nende ebainimlikkusest ja hirmust. Katsu, palun, armas James, vaatamata tormile, mis möllab praegu Sinu noores peas, endale selgeks teha, mis peitub tegelikult sõnade «vastu

võtma» ja «integreerima» taga. Sul ei ole mingit põhjust saada valgete inimeste sarnaseks, nagu ei ole mingit alust nende kohatul kinnitusel, et n e m a d peavad S i n u vastu võtma. Tegelikult, vanapoiss, on asi kohutavam: S i n a pead n e m a d vastu võtma. Ja ma mõtlen seda väga tõsiselt. Sa pead nad vastu võtma, ja pead vastu võtma armastusega. Sest nendel süütutel inimestel ei ole teist lootust. Neid kammitseb ikka veel ajalugu, mida nad ei mõista, ja nii kaua, kui nad seda ei mõista, ei saa neid kammitsast vabastada. Palju aastaid on neil tulnud loendamatuil põhjustel uskuda, et mustad mehed on valgetest meestest alamad. Mõistagi teavad paljud neist, et see nii ei ole, kuid — nagu Sa peatselt ka ise avastad — inimestel on väga raske tegutseda selle järgi, mida nad teavad. Niiviisi tegutseda tähendab seotud olla, seotud olla tähendab aga ohus olla. Ja see oht on enamiku valgete ameeriklaste meelest antud juhul iseenese kaotamine. Katsu ette kujutada, mida Sa tunneksid siis, kui Sa ühel hommikul ärgates leiaksid, et päike paistab ja taevas säravad tähed. Sind haaraks hirm, sest see oleks vastuolus loodusseadustega. Igasugune pööre universumis kohutab inimest, sest see vapustab tema reaalsusetunnet. Siiamaani on must mees funktsioneerinud valge mehe maailmas kinnistähena, mingi liikumatu sambana, ja kui ta nüüd oma kohalt ära liigub, paneb see kõikuma nii taeva kui maa. Sina ära karda. Sind kavatseti, nagu ma ütlesin, lasta getos hukkuda — hukkuda seeläbi, et Sind ei oleks kunagi lubatud ületada neid piire, mida on seadnud valge mees, et Sind ei oleks kunagi lubatud õigesti kirjutada oma tõelist nime. Sina ja paljud meist on selle kavatsuse nurja ajanud. Ja need süütud, kes uskusid, et Sinu vangishoidmine tagab neile julgeoleku, kaotavad oma reaalsusetaju; see on asjade paratamatu käik, kohutav paradoks. Aga ometigi on need mehed Sinu vennad — Sinu kadunud, nooremad vennad. Ja kui sõna «integreerima» midagi tähendab, siis tähendab ta just seda: me peame armastusega oma vendi sundima nägema iseennast niisugustena, nagu nad on, et nad ei põgeneks enam reaalsuse eest, vaid hakkaksid seda ümber kujundama. Sest siin on Sinu kodu, mu sõber, ära lase end siit eemale tõrjuda; suured mehed on siin suuri asju korda saatnud ja saadavad edaspidigi, ja meie endi võimuses on teha Ameerikast maa, milleks Ameerika peab saama. See on ränk ülesanne, James, kuid Sina pärined sitkest talupoegade

soost, nende meeste hulgast, kes korjasid puuvilla, tõkestasid tammidega jõgesid, ehitasid raudteid ja saavutasid kõikide õudsete asjaolude kiuste üleva ja kõigutamatu väärikuse. Sinu esiisad on olnud suured poeedid, kuulunud suurimate poeetide hulka pärast Homerost. Üks neist ütles: «Just siis, kui ma mõtlesin, et olen kadunud, vappus mu vangikong ja mu ahelad langesid maha.» [1]

Sina tead ja mina tean, et meie maa pühitseb vabaduse sajandat aastapäeva sada aastat enne aega. Meie ei saa olla vabad enne, kui on vabad nemad. Jumal õnnistagu Sind, James. Kõike head!

Sinu onu
James.

---

[1] The very time I thought I was lost, My dungeon shook and my chains fell off.